

INTRODUCERE ÎN STUDIUL CERAMICII FINE DE LA NOVIODVNVM¹

Victor H. Baumann

Résumé: La présentation de ce travail se propose d'être une introduction à l'étude de la céramique fine romaine de Noviodunum. Dans ce sens les groupes de céramique décorée à la barbotine, avec la technique de roughcasting, de la céramique avec glassure de plomb constitue un aspect rare des productions et donc leur fréquence est réduite par rapport à la majorité des productions fines de poteries romaines. Les créations des centres orientaux de la Méditerranée, de la fin de l'époque hellénistique se sont répandues très rapidement aux centres du sud de l'Italie de la Grecia Magna et du nord de la Mer Noire. La céramique fine décorée à la barbotine a connu au début de l'époque romaine une évolution qui suppose, comme pour l'utilisation de la technique du moulage, une spécialisation des céramistes. En comparaison des vases réalisés au tour, technique qui permet une production de série, les vases décorés à la barbotine avec décor réalisé à la main sur les surfaces extérieures deviennent des productions uniques. Le répertoire des motifs décoratifs est constitué en général d'éléments phyto-formes, quelques-uns élaborés, d'autres très schématiques. Le lot de Noviodunum est composé de 28 exemplaires, parmi lesquels 27 ont été découverts au cours de la campagne de recherche de 1995 à 2005. Chronologiquement ces productions peuvent être datées ainsi: 9 du IIe siècle ap. J.-C. (32,14%); 12 du IIe - IIIe siècle ap. J.-C. (42,86%); 7 du IIIe siècle ap. J.-C. (42,86%). La plupart des pièces du IIe - IIIe siècle ap. J.-C. se datent essentiellement à partir des ateliers du sud de la Moesia, de Nicopolis, de Butovo, de Pavlikeni et Hotnița qui ont une production d'exception à cette période. L'étude de la céramique à barbotine de Noviodunum met ainsi en évidence la proportion dominante de la céramique de Moesia, 23 éléments sur 28. Dont 8 du sud de la Moesia, 8 de Troemis, et 3 de Noviodunum, ce qui représente au total 82,14%. Un des ateliers occidental a produit une céramique fine particulière, décorée de grains de sable ou de céramique cuite (brûlée) selon la technique du roughcasting (copier allemand). A l'exception des verres et coupes hémisphériques (gobelets sablés et recouverts de chamotte) cette technique a été employée dans la partie occidentale de l'empire romain au cours du I^e et IIe siècle ap. J.-C. Elle a aussi été utilisée dans le cas de quelques amphores destinées au transport des olives et des fruits, ainsi que pour obtenir un aménagement intérieur granuleux des mortaria. L'utilisation de la couleur danubienne par la technique du roughcasting s'est répandue, par l'intermédiaire de la céramique fine, jusque sur les rives de la Mer Noire. La découverte de cette sorte de produit à Noviodunum, est d'après l'avis des spécialistes, étroitement corrélée avec la longue présence des troupes romaines. Comme dans le cas de la céramique arretine – présente uniquement dans le centre de Noviodunum où ont été stationnées les garnisons romaines depuis le début du I^e siècle ap. J.-C. La céramique décorée par la technique du roughcasting est aussi établie en Moesia inférieure, à Novae, et à Oescus, villes qui étaient également sous influence romaine depuis une longue période. Jusqu'à présent les recherches archéologiques dans la région de la Moesia inférieure ont mis en évidence l'existence d'ateliers qui produisaient de la céramique avec glassure de plomb distribuée vers le Danube, Dorustrum et Oescus. Les cinq fragments découverts à Noviodunum, à une seule exception, proviennent des centres de production danubiens est-pontiques, mais cela n'exclut pas une production locale.

Mots clef: Noviodunum, céramique fine, céramique à barbotine, technique du roughcasting, glassure de plomb.

Cuvinte cheie: Noviodunum, ceramică fină, decor barbotinat, tehnica roughcasting, glazură plombiferă.

¹ Lucrarea se referă la loturile de ceramică înregistrate în campaniile de săpături arheologice desfășurate sub conducerea autorului, în așezarea civilă și în sectorul de SE al cetății, în perioada 1995-2008.

I. Ceramica decorată în tehnica barbotinei (Fig. 1-8)

0.0 Tehnica barbotinei a pătruns pe teritoriul României odată cu purtătorii unor culturi neolitice de sorginte egeeană², și a fost întrebuițată în pre- și în protoistorie³ pentru a acoperi pereții unor recipiente cu caracter utilitar.

Ceramica romană cu decor realizat în tehnica barbotinei reprezintă, însă, o grupă specială a ceramicii fine, categorie ceramică considerată, pe bună dreptate, de lux, în provinciile romane⁴. Ceramica cu decor aplicat înainte de ardere apare în societatea romană la începuturile Imperiului, ca expresie plastică a fenomenului de interculturare⁵. Ca și în cazul ceramicii *terra sigillata*, aceste produse ale ceramicii fine romane reflectă o continuitate în producția materială a societății antice, continuitate născută din principiul elenistic al creației în diversitate și al diversității de creație. Această grupă a ceramicii fine reprezintă o creație a centrelor răsăritene ale Mediteranei, la sfârșitul epocii elenistice⁶, preluată rapid de centrele sud-italice ale Greciei Magna și de cele nord-pontice⁷. Ceramica fină decorată în tehnica barbotinei a cunoscut la începutul epocii romane o evoluție aparte în cadrul grupelor micro-asiatice: *pergamiană*⁸, cu vernis roșu-brun, din sec. II a.Chr. - I p.Chr., continuată prin ceramica asemănătoare produsă la *Çandarli* în cursul secolelor II-III p.Chr.⁹, și *samiană*, cu pastă fină, micacee și vernis portocaliu, grupe denumite de K. Kenyon – *Estern Sigillata A, respectiv C*¹⁰, și *Estern Sigillata B*¹¹.

Pentru problema care ne interesează, reținem că decorul realizat prin tehnica barbotinei, și întâlnit pe ceramica romană în spațiul istro-pontic, este de inspirație est-mediteraneană¹²; de factură microasiatică, în cazul ceramicii cu barbotină din centrele vest-pontice; de factură

² Lăzarcă 1980, 11, pl. 2/3, 5, 6 (Baia – *cultura Hamangia*); Lăzarcă 1995, 17; 41, pl. 19/5 (Trestenic – *cultura Gumelnița*); Lungu, Mîcu 2003, 27, pl. 3; 29, pl. 5/2 (Panduru – *cultura Gumelnița*).

³ În legătură cu folosirea barbotinei ca decor, pe corpul oalelor geto-dacice, sub formă de dungă (= *vârci*), în asocieră cu brăul alveolat, vezi Trohani 2009, 235.

⁴ Popilian 1976, 50. Întrucât există asemănări frapante între această grupă ceramică și decorația florală a tipurilor 35, 36, 42, 52 *Dragendorf*, din ceramica *terra sigillata*, autorul menționează ca element de diferențiere vernisul strălucitor al acestora. Considerăm că, ceea ce deosebește, din punct de vedere stilistic cele două grupe ceramice este tehnica realizării decorului: aplicat pe pereții vaselor, în cazul de față, realizat în tipar la vasele TS. În ceea ce privește tehnica barbotinei și ipotezele cu privire la originea acestei tehnici, vezi Popilian 1976, nota 246.

⁵ Baumann 2009a, 290.

⁶ Bónis 1952, 23-32.

⁷ Oswald-Pryce 1920, 126; Mușețeanu 2003, 122. Autorul, bazat pe relatările lui Bónis 1952, 46 și ale lui Bruckner 1981, 17-26, pl. 59, 55, 57, consideră că în provinciile danubiene ceramica barbotinată a pătruns din vestul imperiului.

⁸ Zahn 1904, 430 *sqq.*

⁹ Produsele acestui centru din sud-vestul Asiei Mici sunt răspândite în bazinul egean și în cel pontic, acolo unde, în secolele II-III p.Chr., se întâlnește și o categorie ceramică de proveniență locală, decorată cu barbotină, incizată, cu decor în relief, sau ornamentată cu roțița (*apud* Waage 1948, 39-43).

¹⁰ ESC, denumire mult mai corectă, întrucât are în vedere producerea, în cursul secolelor I-II p.Chr., a unei ceramicii asemănătoare, atât în Asia Mică – la *Çandarli*, în vecinătatea anticului oraș *Pergam*, cât și la *Olbia*, pe litoralul nordic al Mării Negre (Suceveanu 2000, 5).

¹¹ Kenyon 1957, 281-288 – *cf.* Suceveanu 2000, 4-5.

¹² Bounegru 1988-1989, 103; Suceveanu 2000, 10.

occidentală, în cazul ceramicii barbotinate din centrele danubiene¹³. Uneori elaborat, alteori extrem de schematizat, repertoriul de motive decorative, alcătuit în general din elemente fitoforme, prezintă: frunza de iederă, cârcei spiralați și în formă de „cârje”, ciorchini de struguri, globule, lunule, lujeri de flori și solzi de conifere¹⁴. Aceste motive ornamentale acoperă aproape în întregime sau numai partea superioară a recipientelor¹⁵ care, în cazul oalelor și castroanelor, nu aparțin întotdeauna veselei de băut¹⁶. În Occident, în Gallia, de exemplu, motivele decorative sunt mult mai elaborate, ca de altfel și recipientele ceramice care imită forme *terra sigillata* întrebuintate numai pentru băut. De asemenea, iedera, ca motiv vegetal, este folosită în a doua jumătate a sec. II p.Chr. pentru a decora pereții unor cupe bitronconice cu două toarte și cu picior înalt, model *kaniharos* și *skyphos*, de tip *Dragendorf 30*¹⁷, și pereții unor cupe înalte cu picior, tip *Déchelette 72*¹⁸. În secolul III p.Chr., pahare cu corp oval sunt decorate în tehnica barbotinei cu spice și plante cerealiere¹⁹ și cu struguri stilizați, în formă de triunghi, și frunze de viță-de-vie²⁰.

În general, imagistica decorului barbotinat folosește un limbaj plastic, derivat din simbolistica ciclului vieții²¹, atribuind motivelor ornamentale valori sacre, apotropaice.

Fiind vorba de decorarea manuală a vaselor, tehnica barbotinei presupune, ca și în cazul folosirii tehnicii tiparului, o specializare aparte a ceramiștilor²². Vasele decorate manual sunt executate în marea lor majoritate dintr-o pastă fină, au pereții subțiri și rezonanți. Spre deosebire de vasele cu decoruri realizate în tipare, tehnică care permite producția de serie, vasele decorate în tehnica barbotinei devin unicate, prin execuția manuală a decorului aplicat

¹³ Bounegru 1988-1989, 108. Reținem concluzia autorului asupra faptului că, din punct de vedere comercial, centrele dunărene se găsesc „sub influența regiunilor occidentale”, „în timp ce litoralul rămâne în sfera de influență a provinciilor greco-orientale”, cu precizarea că fenomenul este valabil în epoca romanității timpurii și nu include zona Gurilor Dunării, unde influențele occidentale se întâlnesc cu cele venite din întregul bazin pontic.

¹⁴ Decorul barbotinat cu solzi de conifere este folosit la Graufesenque, din prima jumătate a sec. I p.Chr., pe cupe mici, hemisferice. În acest sens, vezi Bemont, Vernhet, Beck 1987-1989, 61-63.

¹⁵ Poziția motivelor decorative centrale, în raport cu ansamblul suprafeței decorate, joacă un rol deosebit în arta decorativă. Vezi, Ghyca 1981, 244.

¹⁶ În acest sens, situația de la Durostorum ni se pare relevantă; vezi, Mușețeanu 2003, 122-123.

¹⁷ Symonds 1992, 20-21 (Grupa a 7-a, Gallia centrală), fig. 8/148-163.

¹⁸ Symonds 1992, 21-23 (Grupa a 11-a, Gallia centrală) fig. 8/203-217.

¹⁹ Symonds 1992, 23-26 (Grupa a 12-a, Gallia centrală) fig. 10/218-228. Motivul spicului de grâu („*stilisierten Kornähre*”) este întâlnit în cursul secolelor II-III p.Chr. și la *Oescus*, pe Dunăre, în capătul sud-vestic al Moesiei Inferior, pe ceramica glazurată de factură locală – *apud* Kabakčieva 1995, 275; 277, fig. 1.

²⁰ Symonds 1992, 23-26 (Grupa a 13-a, Gallia centrală), fig. 11/229-240.

²¹ Vulcănescu 1987, 556; 560; 566. Zeița Ceres, protectoarea agriculturii, personificare a fecundității și fertilității; zeița recoltei și grâului, creație a simbiozei unor vechi divinități agrare greco-romane (Kernbach 1989, 1). *Spicul de grâu* sau bobul de grâu figurează în diferite ceremonii agrare drept *simbol al morții și reînvierii*; vezi misterele din Eleusis închinatete Demetrei (Evseev 1994, 70). Dionysos-Bacchus, simbolizează viața eternă, ceea ce M. Eliade 1949, 133, definea l’*éternel retour*, vezi și Eliade 1981, 301; 392. În acest sens, *iedera*, ca ornament obișnuit al toiagului lui Bacchus, este integrată „simbolismului vieții și veșnicei întoarceri (...) exprimând nemurirea sufletului”, iar *vița-de-vie* „e simbolul imortalității și, în această calitate, figurează în ornamentica și în iconografia diferitelor popoare” (Evseev 1994, 76; 202).

²² În acest sens, Oswald-Pryce 1920, 20 *sqq.*; Popilian 1976, 50-52; Sultov 1985, 75-77.

pe suprafața exterioară a acestora. Iată de ce, cele două tehnici de decorare a vaselor au apărut și au evoluat împreună în lumea romană. Apetitul mai mare sau mai redus al provincialilor pentru un anumit gen ceramic, reflectat în descoperirile arheologice efectuate în provinciile fostului Imperiu Roman, nu este decât expresia firească a gusturilor și tradițiilor proprii diverselor populații, a influențelor din vecinătate și, nu în ultimă instanță, a regimului alimentar specific acestora. Cu toate acestea, numărul redus al recipientelor fine, decorate în tehnica barbotinei, descoperite până în prezent în siturile de epocă romană, ridică întrebări la care deocamdată nu suntem în măsură să le răspundem. Considerăm că frecvența descoperirilor de ceramică decorată în tehnica barbotinei în siturile romane din zona Gurilor Dunării²³, la care adăugăm și cetatea Noviodunum cu teritoriul său²⁴, reprezintă un fenomen normal, fluviul și marea contribuind plenar la răspândirea numeroaselor produse ale ceramicii fine pe mari spații geografice²⁵.

Lotul de piese ceramice decorate cu barbotină de la Noviodunum este alcătuit din 28 de exemplare, din care, 27 fragmente au fost descoperite în cursul cercetărilor arheologice din anii 1995-2005. Cele mai numeroase provin din campania anului 2001: *nouă exemplare* descoperite în Turnul Mare, concentrate în zona pilonilor răsăriteni, și alte *nouă exemplare* – din campania anului 2003 – descoperite în zona de răsărit a cetății, în mare parte, în condiții stratigrafice normale²⁶. Fragmentele descoperite în Turnul Mare provin în totalitate din stratul de nivelare a turnului²⁷.

0.1 Decorul barbotinat de pe ceramica descoperită la Noviodunum prezintă în cea mai mare parte elemente vegetale, în special **frunza de iederă**, **ciorchinele de strugure** stilizat și **solzii conului de pin**, motive decorative dispuse în diverse combinații în partea expusă a recipientelor, în cazul de față: **oala** bitronconică; **cupa** cu pereții oblici, verticali, sau cupa biconvexă; **bolul** emisferic; **cana** cu una sau două toarte; **castronul** cu pereții verticali sau convecși²⁸. Repertoriul de motive ornamentale din lotul de la Noviodunum cuprinde 15 variante de decor, după cum urmează²⁹:

1. Frunză mică, îngustă, lanceolată, cu peduncul spiralat, îngroșat la margine, în combinație cu frunză cu peduncul subțire;

2. Frunză mare, lanceolată, cu peduncul;

3. Frunză cu peduncul spiralat în asociere cu șir de globule sau ciorchini de struguri stilizați;

²³ Vezi: Ștefan 1958, 66, fig. 5 (*Dinogetia, sec. II p.Chr.*); Opați 1980, 337, pl. 6/3; 346, pl. 13/1, 3, 4, 6 (*Troesmis, sec. II-III p.Chr.*).

²⁴ A se urmări cercetările noastre în *villae-le rusticae* de la Niculițel (Baumann 1983, 158 și 169, respectiv anexele 2 și 5) și în așezarea autohtonă de la Telița-Valea Amzei (Baumann 1995, 100, nr. 24-27; pl. 58/6, 8, 11, 12)

²⁵ În acest sens, Popilian 1976, 50-55; Suceveanu 2000; Mușețeanu 2003, 134-137; Stângă 2005, 42-45; Rusu-Bolindeț 2007, 316-317.

²⁶ Zonă puternic afectată de lucrări moderne de terasare a terenului care au distrus nivelurile medievale și, în mare măsură, pe cele romano-bizantine; vezi, Baumann *et alii* 2004, 149.

²⁷ Acțiune întreprinsă, foarte probabil, în cursul sec. XI, cu pământ scos din stratul de cultură roman timpuriu al așezării vicane din vecinătatea cetății; cf. Baumann 2004, 128.

²⁸ Există un raport bine definit între *caracterul ornamental* voit al formelor unor recipiente cu scop prestabil și genul de motive decorative întâlnite. În acest sens, *Simbolismul formei*, la Ghyca 1981, 240.

²⁹ Numărul de ordine al acestora este preluat în **Catalog** ca număr al decorului existent pe piesa respectivă.

4. Picături de apă alungite dispuse vertical, la intervale, pe umerii vasului;
5. Șiruri verticale de solzi de con de pin, puternic reliefați;
6. Brâu alcătuit dintr-un șir orizontal de solzi de con de pin;
7. Frunzulițe lanceolate înșiruite oblic sub buza vasului;
8. Frunze mari prevăzute cu cozi lungi îngroșate, asociate cu vrejuri scurte, curbate și lunule;
9. Frunză cu peduncul în formă de cârje, flancată de grupuri de frunze ovale;
10. Frunză lată în asociere cu lunulă;
11. Fascicul de trei frunzulițe prevăzute cu codițe;
12. Decor fitomorf drapat și stilizat, realizat din lujeri lungi de flori – friză cu panouri verticale;
13. Șir de frunzulițe dispuse simetric, două câte două, pe orizontală;
14. Solzi de con de pin pe întreaga suprafață superioară a vasului.
15. Lunule de dimensiuni variate, dispuse liber.

Tabel sinoptic 1 – Noviodunum: fragmente ceramice decorate în tehnica barbotinei (descoperiri 1982; 1995-2005)

Table synoptique 1 – Noviodunum: fragments céramiques décorées dans la technique de barbotine (découvertes 1982; 1995-2005)

Anul descoperirii	Locul descoperirii	Contextul arheologic	Nr. de fragmente	Nr. de catalog
1982	<i>Necropola tumulară</i>	M-30	2	24
1995	<i>vicus</i>	S-1, c. 18	1	1
1996	<i>vicus</i>	S-1, c. 7, Gr.	1	20
1996	<i>vicus</i>	S-1, c. 5, -0,76 m	1	18
1996	<i>cetate</i>	<i>passim</i>	1	9
1997	TM	CT-2, c. 1, nivelare turn	1	22
2000	TM	CT-3, c. 4, -2,20 m	1	16
2001	TM	CT-9, c. 5, nivelare turn	3	19, 21, 28
2001	TM	CT-6, c. 4, nivelare turn	1	17
2001	TM	CT-1, c. 4-5, nivelare turn	2	2, 3
2001	TM	CT-1, c.5-6, nivelare turn	2	4, 5
2001	TM	CT-5, <i>passim</i>	1	1
2002	TM	CT-9, c. 5, nivelare turn	1	11
2002	TM	CT-9, c. 4, nivelare turn	1	12
2003	TM	CT-6, c. 4, nivelare turn	2	6,7
2003	TC	TC-2, c. 2, -0,35 m	1	10
2003	Cetate E	S-4, c. 56, -1,20-2,00 m	3	14, 15, 23
2003	Cetate E	S-4, c. 54, -1,50 m – niv.V	1	25
2003	Cetate E	S-4, c. 34-35, cas.2 – niv.II	2	26, 27
2005	Lutărie - <i>necropola</i>	S-1, c. 5, Gr.6	1	8

Tabel sinoptic 2 – Colorit
Table synoptique 2 – Couleur

Tipuri de vernis-uri întâlnite pe ceramica cu barbotină	Categoria	Nr. în catalog
Exterior – roșu-portocaliu	I	3; 11; 15; 22
Exterior – portocaliu; interior – brun	II	10; 12; 23
Exterior – roșu; interior – roșu-portocaliu	III	1; 13; 14; 18; 19
Exterior – roșu-marونیu, cu slabă aderență	IV	2; 16
Exterior – portocaliu cu pete maronii	V	4; 24
Exterior – brun-castaniu; interior – brun-roșcat	VI	6; 8
Exterior – roșu-marونیu lucios; interior – roșu	VII	5; 9; 21
Exterior – brun-roșcat; interior – bej-cărămiziu	VIII	20
Exterior – roșu mat	IX	7; 17
Exterior – angobă cafenie lustruită	X	25
Exterior – vopsea roșu-maronie	XI	27; 28
Exterior – vopsea maronie	XII	26

Forme de vase de la Noviodunum decorate în tehnica barbotinei³⁰: castron (1); oală cu două toarte (2); cupă – căniță cu toartă (3); bol (4); cană cu două toarte (5); cană cu o toartă (6); cupă (7).

Tabel sinoptic 3 – Relația formă-vernisi-decor
Table synoptique 3 – La relation forme-vernisi-decor

Formă recipient	Nr. în catalog	Vernis/ vopsea, angobă (categoria)	Decor
7; 1; 1	1; 2; 4	III; IV; V	1
5; 1; 2; 1	6; 7; 17; 18	VI; IX; IX; III	2
1; 1; 4	3; 10; 11	I; II; I	3
4; 4; 3	12; 13; 27	II; III; XI (vopsea)	4
7	26	XII (vopsea)	5
5	22	I	6
3; 4	8; 9	VIII; VII	7
7; 5	14; 16	III; IV	8
5	15	I	9
1	5	VII	10
7	25	X (angobă)	11
4	20	VIII	12
7	21	VII	13
5; 2; 1	23; 24; 28	II; V; XI (vopsea)	14
4	19	III	15

³⁰ Cifrele care indică forma recipientelor întâlnite la Noviodunum sunt folosite numai în tabelele sinoptice.

C a t a l o g

Prescurtări tehnice și abrevieri întrebuințate:

H – înălțime; Hp. – înălțime păstrată; L – lungime; Lp. – lungime păstrată; l – lățime; lp. – lățime păstrată; D – diametru; db. – diametrul bazei; Dpr. – diametru probabil; inv. – inventar; MIA TI – Muzeul de Istorie și Arheologie Tulcea; TM = Turnul Mare; TA = Turnul A; TC = Turnul de Colț; CT (1-10) – secțiuni Turnul Mare; TA (1-4) – secțiuni Turnul A; TC(1-5) – secțiuni Turnul de Colț; S – secțiuni în extra-muros; Gr. – groapa.

1. Cupă; fragment partea superioară. Perete oblic, buza striată și îngustată prin striuri la exterior. Formă rar întâlnită în ceramica decorată în tehnica barbotinei³¹. Argilă fină, bej-cafenie (MC. 2000. HUE 2.5 YR 6/6); vernis roșu. *Decor 1*³². Troesmis, sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 6,2 cm; lp. = 4,8 cm; g = 0,3-0,4 cm, Dg. = 13,8 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-1, c. 4-5, nivelare turn.

2. Castron, tip 2 Popilian³³; fragment partea superioară. Perete ușor convex; buza îngroșată în exterior și șanțuită median pe suprafața orizontală. Argilă fină, densă, cafenie, cu nuanțe spre roșu (MC. 2000. HUE 5 YR. 6/4); vernis roșu-marونیu, cu slabă aderență. *Decor 1*, ca mai sus.

Dimensiuni: Hp. = 3,8 cm; lp. = 5 cm; Dpr. = 16,5 cm; g = 0,4 cm.

Noviodunum 2005, Lutărie-necropola, S-1, c. 5, Gr. 6.

3. Castron, asemănător celui de mai sus; fragment partea superioară. Perete drept; buza îngroșată în exterior și șanțuită median pe suprafața orizontală. Argilă fină, densă, bej-cafenie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 4/6); vernis roșu-portocaliu. *Decor 3*. Troesmis, sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 4,2 cm; lp. = 7,8 cm; Dpr. = 16,5 cm; g = 0,4 cm.

Noviodunum 1996, *passim*.

4. Castron; tip 1 Popilian³⁴; fragment partea superioară. Perete convex, buza evazată oblic, îngroșată și șanțuită spre interior; asemănător exemplarelor nr. 1 și nr. 14. Argilă densă, fină, portocalie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/6); vernis portocaliu cu pete maronii. *Decor 1*. Troesmis, sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp. = 5 cm; Dpr. = 15,8 cm.

Noviodunum 1996, *vicus* – S-1, c. 7, Gr. 43

5. Castron; tip 2 Popilian³⁵; fragment partea superioară. Perete convex, buza evazată oblic, îngroșată și șanțuită spre interior; asemănător exemplarului nr. 1. Argilă densă, cu fine particule de calcit, bine arsă, bej-cafenie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/4); vernis lucios, brun-

³¹ Rusu-Bolindeț 2007, 332-333; 637, pl. 75/398.

³² Motive decorative întâlnite la *Romula*, în Dacia – Popilian 1997, fig. 13/3, 4 și la *Aquincum*, în Pannonia – Bónis 1942, 47; 148, pl. 20/54.

³³ Popilian 1976, 50, pl. 18/221.

³⁴ Popilian 1976, 50, pl. 18/219.

³⁵ Popilian 1976, 50, pl. 18/222.

roșcat la exterior și roșu în interior. Prezintă aceleași caracteristici tehnice (pastă, vernis) cu fragmentul de cupă de la poziția 21. *Decor 10*, cu asemănări la *Durostorum*, sec. II-III³⁶ p.Chr. Analogii la *Troesmis*, sec. II-III p.Chr.³⁷. Produs sud-moesic de influență pergamană³⁸.

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp.= 4,5 cm; g = 0,4 cm.

Noviodunum 2003, cetate E– S-4, c. 56, -2,00 m.

6. Cană cu două toarte (krater); tip 11 Sultov³⁹; fragment partea superioară. Perete convex, buza evazată orizontal, îngroșată și șanțuită median la exterior. Argilă densă, fină, cu minuscule particule de calcit, cafenie (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 5/3*); vernis brun-castaniu la exterior și brun-roșcat în interior. *Decor 2*; întâlnit și în *Pannonia*⁴⁰. Tip identic la *Durostorum*⁴¹, sec. II p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp.= 5,4 cm; Dpr. = 10 cm.

Noviodunum 2003, cetate E – S-4, c. 56, -1,70 (-2,00 m).

7. Castron ? Fragment de pansă. Argilă densă, fină, bej (*MC. 2000. HUE 5 YR. 6/3*); vernis roșu-mat la exterior. *Decor 2*, asemănător unei piese de la *Durostorum*, datată cu aproximație la sfârșitul sec. II – începutul sec. III p.Chr.⁴².

Dimensiuni: Hp. = 3,8 cm; lp.= 3,5 cm; g = 0,3 – 0,4 cm.

Noviodunum 1996, vicus – S-1, c. 5, -0,76.

8. Cupă sau căniță cu o toartă; fragment partea superioară. Perete convex cu buza evazată oblic, ușor îngroșată și șanțuită spre interior. Argilă densă, fină, bej cu nuanțe cărămizii (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/3*); vernis deschis la culoare, castaniu-roșcat. *Decor 7*. Analogii la *Carsium* (Hârșova)⁴³. Caracteristici tehnice specifice ceramicii fine de la *Durostorum*⁴⁴, sec. II -III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 2,5 cm; lp. = 3,5 cm; g = 0,2 - 0,3 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-1, c. 4-5, nivelare turn.

³⁶ Mușețeanu 2003, 124-125; pl. 42/5.

³⁷ Opați 1980, 336; pl. 13/3. Autorul oscilează între import sud-moesic sau produs local; înclinăm spre prima variantă.

³⁸ Referitor la ceramica fină cu firnis brun-roșcat, vezi Waagé 1948, 39-40.

³⁹ Sultov 1985, pl. 36/2, 3 – *Pavlikeni*; pl. 48/7, 8 – tip 11 (*Butovo*); tip 11b (*Kalvaka* – necropola). Bazat pe aspectul formal al unor recipiente fabricate în centrele nicopolitane (imitații de *krater*, *kantharos* etc.), Sultov 1985, 91, considera ceramica decorată în tehnica barbotinei, din aceste centre, ca fiind introdusă de meșteri veniți din Asia Mică.

⁴⁰ Bónis 1942, 142, pl. 20/ 11 (*Pettau*).

⁴¹ Mușețeanu 2003, pl. 42/9. Astfel de recipiente sunt numite de autor „oale de mici dimensiuni (ulcele)” – Mușețeanu, Elefterescu 2004, 100-101.

⁴² Mușețeanu 2003, 53, *tip 4*; 76, 89; 124, 4; pl. 42/4.

⁴³ Bounegru 1988-1989, 104, fig. 3/6.

⁴⁴ Mușețeanu, Elefterescu 2004, 98-99.

9. Bol; fragment partea superioară. Perete convex, puternic bombat în exterior; buza răsfrântă pe grosime. Argilă fină, densă, bej-rozie (MC. 2000. HUE 5 YR. 7/4); vernis roșu-brun. *Decor* 7. Analogii la *Romula*⁴⁵. Sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 3,2 cm; lp. = 4,9 cm; g = 0,2-0,4 cm.

Noviodunum 2003, TM – martor CT-1-6, c. 4, nivelare turn.

10. Castron; tip 2 *Popilian*⁴⁶; tip 5 *Opaiț*⁴⁷; fragment partea superioară. Perete convex, buza evazată oblic, îngroșată și șanțuită spre interior. Argilă densă, fină, micacee, bej-cafenie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 4/6); vernis portocaliu cu aderență slabă la exterior și brun în interior. *Decor* 3. Analogii la *Troesmis*, *Barboși*⁴⁸ și în teritoriul noviodunens, la *Telița-Valea Amzei*⁴⁹. Foarte probabil, produs troesmens din sec. II p.Chr.⁵⁰.

Dimensiuni: Hp. = 3,1 cm; lp.= 9,2 cm; g = 0,4 – 0,5 cm, Dpr.= 27 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-6, *passim*.

11. Bol, tip VI *Sultov*⁵¹; tip I/I *Suceveanu*⁵²; fragment partea superioară. Perete ușor convex cu buza răsfrântă pe grosime. Argilă fină, densă, portocalie (MC. 2000. HUE 10 YR. 6/8); vernis roșu-portocaliu. *Decor* 3. Bune analogii la *Telița-Valea Amzei*, în teritoriul noviodunens⁵³. Foarte probabil, produs sud-moesic din sec. II-III p.Chr.⁵⁴.

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp.= 4,8 cm; Dpr. = 11,2 cm; g = 0,4 cm.

Noviodunum 2003, TC; TC-2, c. 2, -0,35 m.

12. Bol; fragment partea superioară. Perete convex cu buza răsfrântă pe grosime. Argilă fină, densă, brun-cărămizie (MC. 2000. HUE 2.5YR 4/8); vernis portocaliu. *Decor* 4⁵⁵. Produs microasiatic, probabil din sec. II p.Chr.⁵⁶. Descoperiri de acest gen s-au făcut pe litoralul vest-pontic la *Tomis*, *Histria* și *Enisala* în teritoriul orașului *Argamum*.

Dimensiuni: Hp. = 3,4 cm; lp. = 3 cm; g = 0,2-0,3 cm; Dpr. = 8,8 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-9, c. 5-6, nivelare turn.

⁴⁵ Popilian 1997, pl. 13/3.

⁴⁶ Popilian 1976, 50, pl. 18.

⁴⁷ Opaiț 1980, 336; 346, pl. 13/4 – piesă descoperită la *Troesmis*, identică celei de mai sus, ca formă și decor.

⁴⁸ Sanie 1980, pl. 20/6.

⁴⁹ Baumann 1995, 159, pl. 58/6,10.

⁵⁰ În conformitate cu argila bej-cafenie specifică olarilor de la *Troesmis*. Vezi, Opaiț 1980, 332, 336, 342.

⁵¹ Sultov 1985, 77, pl. 36/5.

⁵² Suceveanu 2000, pl. 1.

⁵³ Baumann 1995, 159, pl. 58/6, 10.

⁵⁴ Kabakčieva, Sultova, Vladkova 1988, 22, nr. 114, cu foto la p. 20

⁵⁵ *Pastile de argilă alungite* la Mănucu-Adameșteanu 1984, 34, pl. 4/5 – pe o cană cu două toarte inelare (*kantharos* – sec. I p.Chr.); *picături de apă alungite* la Bounegru 1989, 101, nota 20.

⁵⁶ Mayet 1975, 3-7. Mayet și Lamboglia consideră aceste boluri, produse de import occidentale – iberice sau nord-italice, răspândite de la mijlocul sec. I p.Chr., „pentru a concura produsele similare din sticlă”. Bounegru 1988-1989, 101-103, înclină pentru apartenența est-mediteraneană a acestor boluri, încadrându-le în grupa ceramicii „samiene” – ESB (vezi, nota 22).

13. Bol, asemănător celui de mai sus; fragment din partea superioară. Perete convex cu buza răsfrântă pe grosime. Argilă fină, densă, cafenie (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/3*); vernis roșu la exterior, cu nuanțe portocalii la interior. *Decor 4*. Produs microasiatic, ca cel de mai sus.

Dimensiuni: Hp. = 3 cm; lp. = 3,2 cm; g = 0,3-0,4 cm; Dpr. = 9,5 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-9, c. 5-6, nivelare turn.

14. Cupă tronconică, tip *Dragendorf 33*⁵⁷ sau *Déchelette 64*⁵⁸; fragment din partea superioară, cu buza dreaptă, ușor îngroșată și rotunjită. Argilă densă, cu fine particule de calcit, bej-cărămizie (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 5/8*); vernis exterior roșu-deschis. *Decor 8*. Produs occidental, pannonic sau central-galic?⁵⁹.

Dimensiuni: Hp. = 4,5 cm; lp. = 4,2 cm; Dpr. = 10,4 cm.

Noviodunum 1995, vicus; S-1, c. 18

15. Cană cu două toarte; tip 3 *Popilian*; fragment partea superioară tronconică; asemănător celui de mai sus. Argilă cu fine particule de calcit; vernis exterior roșu-portocaliu. *Decor 9*. Produs sud-moesic, din sec. III p.Chr., adus probabil din centrele nicopolitane⁶⁰

Dimensiuni: Hp. = 4 cm; lp. = 5,6 cm.

Noviodunum 2002, TM; CT-9, c. 4, -1,50, nivelare turn; *inv. 46.107*.

16. Cană cu două toarte; tip 3 *Popilian*⁶¹; fragment cu partea superioară tronconică, cu peretele înclinat spre gură; buza evazată oblic și îngroșată spre exterior unde este marcată de două linii orizontale imprimare. Argilă fină, densă, cu particule de calcit, bej-cărămizie (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 5/8*); vernis exterior roșu-marooniu. *Decor 8*. Produs sud-moesic din sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 4,3 cm; lp. = 4,8 cm.

Noviodunum 2002, TM; CT-9, c. 5, nivelare turn.

17. Oală cu două toarte; tip 1(a,b) *Sultov*⁶²; fragment partea superioară. Perete vertical, buza ușor îngroșată și răsfrântă orizontal în exterior; sub buză – val profilat. Argilă densă, roz (*MC. 2000. HUE 10 YR. 7/6*); vernis mat, roșu-cu pete maronii pe ambele fețe. *Decor 2*. Produs sud-moesic din sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp. = 4,8 cm; Dpr. = 14,6 cm.

Noviodunum 2003, TM – CT-3, c. 4, -2,20 m.

18. Castron; tip 1 *Popilian*⁶³; fragment bitronconic; perete înclinat spre interior, buză îngroșată și șanțuită median la exterior. Argilă fină, densă, micacee, cu granule de cuarțit, bej cu nuanțe

⁵⁷ Baumann 2008b, 220, nr. 13; 222, nr. 24.

⁵⁸ Symonds 1992, 10, fig. 2/37; 10/214 (cupă tronconică cu picior, cu decor asemănător, realizat în tehnica barbotinei, sec. II p.Chr.).

⁵⁹ Gabler, Vaday 1986, 19.

⁶⁰ Referitor la circulația acestor produse de-a lungul Dunării moesice, vezi comentariul lui Popilian 1976, 52.

⁶¹ Popilian 1976, 50, pl. 20/236.

⁶² Sultov 1985, pl. 35/3, 4.

⁶³ Bounegru 1988-1989, Suceveanu 2000.

roz (MC. 2000. HUE 10 R. 6/4); vernis roșu cu luciu slab pe ambele fețe. Decor distrus, probabil 2, asemănător celui de mai sus⁶⁴. Produs sud-moesic din sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 5 cm; lp. = 6,7 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-9, c. 5, nivelare turn.

19. Bol bitronconic; tip I1a Krapivina⁶⁵; fragment partea superioară. Perete ușor înclinat, buză înaltă cu marginea îngroșată, ușor curbată și marcată de un val orizontal în relief. Argilă fină, densă, cu fine particule de calcit, bej-cărămizie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 5/6); vernis roșu, cu luciu slab în exterior. Decor 15. Produs nord-pontic; imitație după TS – forma Dragendorff 30⁶⁶. Olbia, sec. III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 5,2 cm; lp. = 5 cm; Dpr. = 16 cm.

Noviodunum 2001, TM - CT-9, c. 5, nivelare turn.

20. Bol bitronconic; imitație după Dragendorff 30; tip I1a Krapivina; fragment partea superioară; asemănător celui de mai sus; perete oblic. Argilă densă, cu minuscule granule de calcit și oxizi de fier, culoare bej-cărămizie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 5/6); vernis la culoare la interior și brun-roșcat la exterior. Decor 12. Analogii la Histria, tip 1 Suceveanu⁶⁷. Produs nord-pontic, Olbia sec. III p.Chr., sau anatolian, Çandarli sec. II-III p.Chr.⁶⁸, decorat cu metope, în genul sigillatelor romane.

Dimensiuni: Hp. = 7 cm; lp. = 7,1 cm; Dpr. = 15 cm.

Noviodunum 1997, TM – CT-2, c. 1, nivelare turn; inv. 46.897.

21. Cupă, tip 4a Krapivina⁶⁹; formă rară. Fragment pansă partea superioară, profil convex. Argilă densă, cu fine particule de cuarțit, bine arsă, bej-cafenie (MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/4); vernis brun-roșcat la exterior și roșu în interior. Decor 13. Descoperiri similare în teritoriul noviodunens, la Telița–Valea Amzei⁷⁰ și în Dacia Inferioară, la Romula⁷¹. Produs sud-moesic, de influență pergamiană, asemănător fragmentului de castron de la poziția 5 din Catalog; sec. II-III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp. = 4 cm; g = 0,3 cm.

Noviodunum 2003, cetate E – S-4, c. 56, -120 m

22. Cană cu una sau două toarte; fragment pansă, convex, puternic bombat în exterior. Argilă fină, densă, cu rare granule de calcit, portocalie (MC. 2000. HUE 5 YR. 7/6); vernis exterior

⁶⁴ Pe fragment se păstrează urma unui peduncul de frunză, subțire și ușor curbat, asemănător celui păstrat pe exemplarul de la nr. 17.

⁶⁵ Krapivina 1993, 55, fig. 58/8; 117.

⁶⁶ Dragendorff 1980, pl. 2/30.

⁶⁷ Suceveanu 2000, pl. 1/1, nr. 1-6 (Histria, sec. II-III p.Chr.). Autorul consideră că acest tip de bol are origini aretine, de unde s-a răspândit în Orient și a fost preluat în sec. I p.Chr. de atelierele pontice.

⁶⁸ Suceveanu 2000, 5.

⁶⁹ Krapivina 1993, 55, fig. 55/16. Cupă de formă biconvexă, asemănătoare formei Dragendorf 27, decorată în zona inferioară.

⁷⁰ Baumann 1995, 159, pl. 58/9.

⁷¹ Popilian 1997, fig. 13/5; fig. 14/1, 2.

roșu-portocaliu, angobă proprie la interior. *Decor 6*. Decor specific atelierelor de la *Butovo*⁷². Analogii pe linia Dunării, la *Troesmis*⁷³ și *Barboși*⁷⁴, la *Sucidava* și *Romula*⁷⁵ (a doua jumătate a sec. II p.Chr.).

Dimensiuni: Hp. = 2,2 cm; lp. = 4,5 cm; g = 0,3 cm.

Noviodunum 2001, TM – martor CT-1-6, c.4, nivelare turn.

23. Cană cu una sau două toarte; tip 3 Popilian⁷⁶; *tip X Sultov*⁷⁷; analogii în Thracia, la Stara Zagora (*Augusta Traiana*)⁷⁸. Corp piriform; fragment pansă, profil biconvex. Argilă fină, dură, bine arsă, bej-cafenie (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/4*); vernis cafeniu la interior și portocaliu la exterior, cu nuanțe roșu-maronii și cu luciu metalic. *Decor 14* cu analogii la *Pavlikeni*⁷⁹ și pe linia Dunării, la *Barboși*, *Troesmis*, *Sucidava* și *Romula*⁸⁰. Produs *troesmens*, sfârșitul sec. II p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 5,7 cm; lp. = 6,3 cm; g = 0,2-0,3 cm.

Noviodunum 2003, cetate E – S-4, c. 54, -1,50 m; (*niv. V – sec. II p.Chr.*); *inv. 46.111*.

24. Oală cu două toarte; tip 4 Popilian⁸¹; corp piriform. Rezervat: șapte fragmente; profil reconstituit grafic, parțial. Argilă densă, fină, portocalie (*MC. 2000. HUE 2.5 YR. 6/6*); angobă bej la interior și vernis portocaliu, cu nuanțe roșu-maronii, în exterior. *Decor 14*. Produs sud-moesic, sfârșitul sec. II p.Chr.⁸²

Dimensiuni: Hp. = 15,3 cm; Dgât. = 13,5 cm; Dmax.pr. = 24 cm.

Noviodunum 1982, necropola tumulară, M-30; *inv. 46.345 (a,b)*.

25. Cupă ? Fragment de pansă. Argilă densă, cu fine granule de calcit, cafenie (*MC. 2000. HUE 10 YR. 5/3*); angobă proprie, lustruită la exterior, cu urme de ardere secundară. *Decor 11*, întâlnit în *Pannonia*⁸³. Imitație de cupă de *tip Magdalensberg 102*⁸⁴. Posibil produs *troesmens* din sec. III p.Chr.

Dimensiuni: Hp. = 5 cm; lp. = 6,7 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-6, c.4, nivelare turn; *inv. 46.898*.

⁷² Sultov 1985,70, pl. 32/5.

⁷³ Opaț 1980, 336, pl. 6/3.

⁷⁴ Sanie 1981, pl. 20/4.

⁷⁵ Popilian 1976, pl. 20/240, 242; Popilian 1997, fig. 13/8, 9.

⁷⁶ Popilian 1976, 50, pl. 20/235.

⁷⁷ Sultov 1985, 78, pl. 38/2, *Hotnița*, sec. II-III p.Chr.

⁷⁸ Kalcev 1991, 258, fig. 8/11,12 (sec. III p.Chr.).

⁷⁹ Sultov 1985, 67, pl. 29/5, *Pavlikeni*, a doua jumătate a sec. II p.Chr.

⁸⁰ Bounegru 1988-1989; Suceveanu 2000; Krapivina 1993.

⁸¹ Popilian 1976, 50, pl. 20/240.

⁸² Întâlnim același decor barbotinat pe o cupă piriformă glazurată, cu gât înalt și canelat, în Dacia, la *Apulum*, în a doua jumătate a sec. III p.Chr. – *apud* Bolindeț 1995, 148 și 153, fig. 3/1.

⁸³ Bónis 1952, 132, pl. 19/ 34, 35.

⁸⁴ Cf. Rusu-Bolindeț 2007, 318 și pl. 72/370 – cupă de *tip Magdalensberg 102* descoperită la *Napoca*.

26. Cupă tronconică; imitație după forma *Dragendorf 33*⁸⁵. Profil reconstituit parțial din cinci fragmente, din 10 descoperite. Buza subțiată și ușor evazată, canelată în exterior. Corpul decorat cu caneluri orizontale, plasate la distanțe mari, și acoperit, în tehnica barbotinei, cu șiruri verticale de solzi mari de con de pin; execuție stângace⁸⁶. Argilă comună, micacee, bej-cărămizie (*MC. 2000. HUE 7.5 YR. 5/6*); vopsea maronie la exterior. *Decor 5. Probus noviodunens, tip 8b Popilian*⁸⁷. Asemănător *tip 7 Sultov*⁸⁸; cupă identică, cu decor barbotinat, dar cu solzi mari de con de pin în câmp continuu, la *Iatrus-Krivina*⁸⁹.

Dimensiuni: Hp. = 10,5 cm; Dg. = 16 cm; g = 0,3 - 0,4 cm.

Noviodunum 2003, cetate E – S-4, c. 34-35, cas. 2, -0,80 m; (*niv. II – sec. III p.Chr.*).

27. Căniță cu două toarte; fragment profil complet partea superioară: perete convex, canelat deasupra liniei de maximă bombare, toartă inelară, buza oblic evazată. Argilă comună, densă, bej-rozie (*MC. 2000. HUE 5 YR. .7 /4*); vopsea roșu-maronie la exterior. *Decor 4. Probus noviodunens*, probabil de origine nord-pontică⁹⁰, asemănător *tip 5 Popilian*⁹¹; *tip 23 Suceveanu*⁹². Bune analogii la Enisala, în teritoriul cetății *Argamum*⁹³

Dimensiuni: Hp. = 4,6 cm; g = 0,3-0,4 cm; Dg. = 7,7 cm; Dmax.pr. = 9 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-9, c. 5, nivelare turn.

28. Castron⁹⁴ ? fragment pansă curbată spre interior – profil unghiular spre bază. Argilă comună, micacee, cu granule de cuarțit, roșu-cărămizie (*MC. 2000. HUE R. .4 /6*); vopsea roșu-maronie la exterior. Partea convexă a pansei acoperită cu solzi mari de con de pin; execuție stângace. *Decor 14. Probus noviodunens*. Analogii în prima jumătate a sec. I p.Chr. în zona Dunării Mijlocii⁹⁵.

Dimensiuni: Hp. = 6,4 cm; lp. = 5,3 cm; g = 0,3-0,5 cm.

Noviodunum 2003, cetate E – S-4, c.34-35, cas. 2, -0,80 m; (*niv. II – sec. II p.Chr.*).

⁸⁵ Baumann 1995.

⁸⁶ Se pare că intenția ceramistului a fost aceea de a reda plastic un con de pin cu solzii desfăcuți.

⁸⁷ Popilian 1976, 112-113, pl. 60/242.

⁸⁸ Sultov 1985, 69, pl. 32/1 (*Butovo*, a doua jumătate a sec. II p.Chr.); cf. Kabakčeva, Sultova, Vladkova 1988, 20, nr. 98.

⁸⁹ Conrad 2007, 257 (6. *Kaiserzeitliche Gefäßfunde*, fig. 55/767, sec. II-III p.Chr.). Autorul face trimitere la repertoriul ceramic de la Butovo și Pavlikeni.

⁹⁰ Robinson 1959, G-39; G-80; M-2; M-3; Knipovič 1952, fig. 5/1; fig. 9/5; Burkov 1976, pl. 11/16-19, 25 – sec. I a.Chr.-II p.Chr. (*apud* Suceveanu 2000, 85).

⁹¹ Popilian 1976, 51, pl. 20/241, cu decor în tehnica barbotinei.

⁹² Suceveanu 2000, 87, nr. 16 – *cupă mică, produs „pontic” din sec. II p.Chr.*

⁹³ Vezi, cana cu două toarte, decorată în tehnica barbotinei, publicată de M. Mănușu-Adameșteanu 1984, 34, pl. 4/5 (*sec. II-III p.Chr.*).

⁹⁴ Asemănător unui castron înalt, de la *Novae*, încadrat de Dimitrova-Milčeva 2000, 67/351, în Grupa 2 – vezi desenul în pl. 22 – la care, ca și în cazul exemplarului nostru, peretele zonei inferioare a recipientului se subțiază spre bază.

⁹⁵ Bónis 1952, 16, nota 18; 139-140, pl. 19/60 – pl. 39/7.

Tabel sinoptic 4 – Proveniență și cronologie
Table synoptique 4 – La provenance et chronologie

Nr. Catalog	Forma	Proveniența	Încadrare cronologică
1	6 (oală)	<i>Troesmis</i>	Sec. II-III p.Chr.
2	1 (castron)	<i>Troesmis</i>	Sec. II-III p.Chr.
3	1	<i>Troesmis</i>	Sec. II-III p.Chr.
4	1	<i>Troesmis</i>	Sec. II-III p.Chr.
5	1	Sud-moesic	Sec. II p.Chr.
6	5 (cană cu două toarte)	<i>Durostorum</i>	Sec. II p.Chr.
7	1	?	?
8	3 (cupă – căniță cu o toartă)	<i>Durostorum</i>	Sec. II-III p.Chr.
9	4 (bol)	Sud-moesic	Sec. II-III p.Chr.
10	1	<i>Troesmis</i>	Sec. II p.Chr.
11	4	Sud-moesic	Sec. II-III p.Chr.
12	4	microasiatic	sec. II p.Chr.
13	4	microasiatic	sec. II p.Chr.
14	8 (cupă)	occidental	Sec. II p.Chr.
15	5	Sud-moesic	Sec. III p.Chr.
16	5	Sud-moesic	Sec. II-III p.Chr.
17	2 (oală cu două toarte)	Sud-moesic	Sec. II-III p.Chr.
18	1	Sud-moesic	Sec. II-III p.Chr.
19	4	Nord-pontic	Sec. III p.Chr.
20	4	Nord-pontic	Sec. III p.Chr.
21	8	Sud-moesic	Sec. II-III p.Chr.
22	5	Sud-moesic	2/4 sec. II p.Chr.
23	5	<i>Troesmis</i>	Sec. II p.Chr.
24	2	<i>Troesmis</i>	Sec. II p.Chr.
25	8	<i>Troesmis</i> ?	Sec. III p.Chr.
26	8	<i>Noviodunum</i>	Sec. III p.Chr.
27	7 (căniță cu două toarte)	<i>Noviodunum</i>	Sec. III p.Chr.
28	1	<i>Noviodunum</i>	Sec. III p.Chr.

1.0 Ceea ce frapează în lotul de la Noviodunum este, în primul rând, prezența redusă a importurilor anatoliene și occidentale⁹⁶, și, mai ales, a importurilor timpurii decorate în tehnica barbotinei, de la sfârșitul sec. I și începutul sec. II p.Chr., în condițiile în care Noviodunum excelează prin exemplare de ceramică *terra sigillata* lisă, aretină și transpadană adusă din Italia, și din zona meridională a Galliei, de la Graufesenque și Montans⁹⁷. În aceeași ordine de idei, nu putem să nu remarcăm dispropoția dintre lotul de sigillate, alcătuit din 75 de

⁹⁶ Este vorba de cele două boluri decorate cu „picături de apă alungite” dispuse vertical pe umăr, cuprinse în Catalog la poziția 12 și 13, la care se adaugă cupa tronconică de la poziția 14.

⁹⁷ Baumann 2008a, 219-221.

exemplare și cel al produselor decorate cu barbotină, format din 28 exemplare, raportul fiind de aprox. 3:1.

Cronologic, aceste produse pot fi încadrate astfel: 9 în sec. II (32,14%); 12 în sec. II-III p.Chr. (42,86%); 7 în sec. III p.Chr. (25%). Numărul mare al pieselor din sec. II-III p.Chr. se datorează, în special, atelierelor de la Butovo, Pavlikeni și Hotnița, cu o producție de excepție în această perioadă.

Din tabelul sinoptic nr. 3, prezentat mai sus, reiese o proporție covârșitoare a produselor moesice: 23 dintr-un total de 28, respectiv 12 sud-moesice, 8 troesmense și 3 noviodunense, ceea ce reprezintă 82,14%. Evident, de cele mai multe ori suntem în fața unor produse sosite pe Dunăre din amonte, unele probabil din Pannonia⁹⁸ și Dacia Inferioară⁹⁹, dar cele mai multe din centrele sud-moesice: *Durostorum*¹⁰⁰, *Novae*¹⁰¹, și din teritoriul nicopolitan¹⁰², de la Butovo, Pavlikeni și Hotnița. Se întâlnesc și importuri venite din centre nord-pontice, în special din *Olbia*¹⁰³.

Cu toate acestea, nu lipsesc produsele locale decorate în tehnica barbotinei¹⁰⁴, chiar dacă în stadiul actual cu greu se poate particulariza și diferenția ceramica fină produsă la Noviodunum și în teritoriul său. Am identificat numai fragmente de vase din categoria ceramicii comune, decorate în tehnica barbotinei, recipiente care, în sec. III p.Chr., imită, uneori reușit, acest decor specific ceramicii fine romane, evidențiind simptomatic, ca și în cazul imitațiilor locale de *terra sigillata* sau al producției locale de lucerne¹⁰⁵, prezența atelierelor noviodunense de prelucrare a ceramicii. Ca și în celelalte situații referitoare la ceramica romană din zona Gurilor Dunării, constatăm, și în acest caz, o preocupare deosebită a ceramiștilor locali de a crea produse proprii, sub influența concertată a importurilor sosite pe calea apei, pe Dunăre – din provinciile occidentale și sud-moesice, și din bazinul pontic, pe mare.

II. Ceramica decorată în tehnica *roughcasting* (Fig. 9-12)

O grupă aparte a ceramicii fine romane, înrudită cu ceramica barbotinată, este decorată cu granule de siliciu, provenite din cernutul nisipului marin sau fluvial, sau cu particule de lut ars. Metodologia de realizare a decorului, numită de cercetătorii britanici *roughcasting*, constă în aplicarea granulelor de nisip, mai mici de 0,5 mm, sau a particulelor de lut ars, pe suprafața vaselor ceramice, înainte de uscarea completă a acestora, acțiune urmată, înainte de ardere, de scufundarea lor într-o baie de lut fin amestecat cu vopsea. Ceramica decorată prin această metodă a fost produsă inițial în sudul Galliei, în special la *Lugdunum* (Lyon), în prima jumătate a secolului I p.Chr., ca alternativă la alte tehnici decorative, precum cea a sigillatelor sau a barbotinei. Tehnica *roughcasting* a fost preluată și imitată în celelalte provincii nord-vestice ale Imperiului, familiarizate cu importurile de ceramică fină romană, în special, în provinciile din zona rhenană: Belgica și

⁹⁸ Gabler, Vaday 1986.

⁹⁹ Popilian 1976; Popilian 1997.

¹⁰⁰ Mușeteanu 2003.

¹⁰¹ Dimitrova-Milčeva 2000.

¹⁰² Sultov 1985.

¹⁰³ Krapivina 1993.

¹⁰⁴ Bounegru 1988-1989, 109; Suceveanu 2000, 6, 7.

¹⁰⁵ Baumann 2008a, 207-250; Baumann 2009b.

Germania Inferior, și apoi în Britannia. Recent, aceste produse au fost încadrate de cercetătorii englezi în două tipuri ceramice: *tipul Lyon* în Gallia; *tipul Colchester* în Britannia¹⁰⁶.

Puține ateliere produc acest gen de ceramică fină, și, cu excepția **paharelor și cupelor hemisferice**, tehnica *roughcasting* este întâlnită în Occidentul roman¹⁰⁷, numai în cazul unor tipuri amforice – folosite în transportul măslinelor și al fructelor, și în amenajarea interioarelor zgrunțuroase a unor forme de *mortaria*, în cursul secolelor I și II p.Chr. În perioada pre-flaviană, între anii 40 și 60 p.Chr., produc, în tehnica decorării vaselor ceramice cu nisip, atelierele din Lyon, Graufesenque¹⁰⁸ și Colchester. Tehnica aplicării particulelor de lut ars pe suprafața vaselor a fost preluată, la începutul sec. II p.Chr., de către olarii gallo-romani din Britannia, din atelierele din *Colonia* (Köln)¹⁰⁹. Folosind culoarul danubian, tehnica *roughcasting* a pătruns, în sec. II p.Chr., prin intermediul ceramicii fine, până pe malurile Pontului Euxin¹¹⁰. De aceea, probabil, și raritatea produselor decorate în tehnica *roughcasting*, descoperite în siturile arheologice ale fostelor provincii estice și nord-estice ale Imperiului¹¹¹.

Descoperirea lor la Noviodunum este, după părerea noastră, în strânsă relație cu prezența trupelor romane în prima jumătate a sec. I p.Chr.¹¹². Rolul militarilor la începutul epocii romane timpurii în pendularea produselor ceramice pe întinse arii geografice este evidențiat, de altfel, și la Noviodunum, atât de circulația monetară, cât și de sigillatele italiice¹¹³. Ca și în cazul ceramicii arretine, prezentă numai în centre care au găzduit garnizoane romane încă de la începutul sec. I p.Chr.¹¹⁴, precum Noviodunum, ceramica decorată în tehnica *roughcasting* o întâlnim la *Novae* și la *Oescus*, orașe care au intrat de timpuriu în sfera de influență romană¹¹⁵.

¹⁰⁶ Symonds 1997, 225-231, cu bibliografia.

¹⁰⁷ Symonds 1997, 226 (**amfore**: *London-type 555* sau *Haltern 70 similis*, versiune gallică de pe valea Rhôn-ului a *tipului Haltern 70*; **mortarium**: *Gillam form 238*). Autorul precizează că, în afara celor precizate, nu există exemple de folosire a acestei tehnici în nici o altă categorie a ceramicii romane.

¹⁰⁸ În vremea împăratului Tiberius, apăruseră la *Condatomagus* (Graufesenque) **mici cupe hemisferice** cu baza plată, și cu ambele suprafețe acoperite cu granule de nisip, sau cu decor barbotinat, cu solzi de pin, motive geometrice și florale, cf. Bemont, Vernhet, Beck 1987-1989, 60-63. Aceste produse proveneau, foarte probabil, din atelierele locale. Către mijlocul secolului I p.Chr., cupele decorate cu nisip dispar, locul lor fiind luat în epoca Flavilor, ca urmare a influențelor italiice și lyoneze, de **cupe ovoidale**, largi, cu buza evazată și baza plată, decorate în tehnica exciziei, în tehnica barbotinei, și, în mod special, cu *șamotă* (tehnica pulverizării pe suprafața încă moale a recipientelor a unor mici granule de argilă arsă, denumită de É. Bónis, tehnica *Tonkrümmchenbewurf*, a realizării unor pereți „tencuiți” cu lut fărâmicios – Bónis 1942, 139). Încă din timpul domniei lui Vespasian, această tehnică se răspândește pe cursul mijlociu al Dunării – Bónis 1942, 44; 139, pl. 19, fig. 58-59 (**cupe** cu pereți subțiri decorați cu particule de lut ars).

¹⁰⁹ Decorul cu particule de lut începe să fie folosit de atelierele ceramice din Köln în epoca Flavilor – vezi, Symonds 1997, 226.

¹¹⁰ Vezi, în acest sens: Heukemes 1964; Miglbauer 1990; Gabler 1985; Plesničar-Gec 1977; Dimitrova-Milčeva 2000.

¹¹¹ În literatura de specialitate din România, cel puțin aceea la care am avut acces, nu am întâlnit referiri la această grupă ceramică.

¹¹² Baumann 2008a, 189-206.

¹¹³ Baumann 2008a, 192 și nota 18; Baumann 2008b, 213-214; 219, nr. 1-4.

¹¹⁴ Baumann 2008b, 214.

¹¹⁵ Dimitrova-Milčeva 2000, 43-49. Autoarea include în patru grupe, din categoria ceramicii fine, un număr de **23 - cupe și boluri**, descoperite în cele două orașe dunărene, cele mai multe decorate în tehnica barbotinei, în combinație cu tehnica *cut-glass* și cu tehnica *roughcasting*, pentru care autoarea

C a t a l o g

1. Cupă cu corpul bombat¹¹⁶; fragment pansă din partea superioară a recipientului. Argilă densă, fină, culoare bej-portocalie; vernis portocaliu cu pete maronii la exterior și brun-roșcat cu luciu metalic la interior. Exteriorul decorat în tipar, cu motive florale, și cu rețea romboidală, în tehnica *cut-glass*¹¹⁷; interiorul decorat cu particule de lut, în tehnica *roughcasing*. *Tip Lyon*, asemănător cupelor hemisferice de la Graufesenque, din epoca Tiberius-Claudius I, dar decorată cu șamotă, în genul cupelor produse începând din vremea dinastiei Flavia¹¹⁸.

Dimensiuni: Hp. = 3 cm; lp. = 4,2 cm; g = 0,2 – 0,3 cm; Dmax.pr. = 9,5 cm.

Noviodunum 1997, TM – CT-2, c.1, strat de nivelare; fără nr. inventar; *inedit*; / MIA TI.

Analogii la *Novae*¹¹⁹, în Moesia, și în Pannonia, la *Emona*¹²⁰. Produs de import, din sec. II p.Chr.¹²¹.

2. Cupă cu toarte; *tip 23 Suceveanu*¹²²; *tip 1v Krapivina*¹²³. Fragment, profil complet partea superioară, cu un ataș. Corp bombat, perete gros, curbat spre interior, cu buza marcată, în exterior, de o canelură, subțiată și cu marginea unghiulară. Argilă aspră, densă, bej-cărămizie; vernis gros, de aceeași culoare, cu luciu metalic la interior, mat în exterior. Sub buză, partea bombată a recipientului decorată cu nisip aplicat, în tehnica *roughcasing*. Tortița, cu secțiune inelară, lipită sub buză și deasupra liniei de maximă bombare.

Dimensiuni: Hp. = 5,7 cm; lp. = 5,4 cm; g = 0,3-04 cm; Dmax. = 10,5 cm; dg. = 8 cm.

Noviodunum 2000, TM – CT-2, c. 5, strat de nivelare; fără nr. inventar; *inedit*; / MIA TI.

Forme asemănătoare la *Histria* și la *Olbia*, în sec. I p.Chr., cu trimitere la ceramica pergamiană de la sfârșitul sec. I a.Chr.¹²⁴, și în Dalmația, la sfârșitul sec. I – începutul sec. II p.Chr.¹²⁵. Produs de import, din sec. I p.Chr.

3. Bol hemisferic; *tip 4 Suceveanu*¹²⁶; *tip 1a3 Mușețeanu*¹²⁷. Fragment, profil complet partea superioară; perete înalt, subțire, curbat spre interior, cu marginea buzei țeșită unghiular. Argilă

folosește termenul german *Griessbewurf* (pietriș lipit): patru piese în *Grupa 8* (nr. 389-390; 394-395); o piesă – nr. 399, în *Grupa 9*; 12 piese în *Grupa 10-11* (nr. 400-402; 405; 411-413; 415; 416; 419-421); două piese în *Grupa 12* (nr. 424, 425); patru piese în *Grupa 12.4* (nr. 439-442).

¹¹⁶ Tip asemănător paharelor de la Regensburg, din Reția, cf. Miglbauer 1990, 16-17, pl. 4.

¹¹⁷ Tehnică folosită pentru prima dată de atelierile din Lyon (Symonds 1992, 35-37). Decor *Stil III Drexel*, asemănător pe **pahare**, la Regensburg (Schnurbein 1977, 37; pl. 79/4; Miglbauer 1990, pl. 4/5-7) și pe **cupe**, la *Novae* și *Iatrus* (Dimitrova-Milčeva 2000, pl. 22/347-350; pl. 23/370, 371, 373, 374, 379), sec. II – mijlocul sec. III p.Chr.

¹¹⁸ Sultov 1985.

¹¹⁹ Kabakčieva 1995, fig. 1/2, Grupa I-a (*frühromische glasierte Keramik*); Dimitrova-Milčeva 2000, 73, Grupa 12.4, pl. 27/439. Cf. Brukner 1981, pl. 55/23.

¹²⁰ Plesničar-Gec 1977, Grab 106, 12.

¹²¹ Symonds 1997, 226, include decorul cu particule de lut în *tipul 2 roughcasing*, considerând că această tehnică a început să fie folosită pe paharele și cupele din Köln abia în perioada flaviană, fiind preluată de olarii gallo-romani din Britannia la începutul sec. II p.Chr.

¹²² Suceveanu 2000, pl. 33-34 (*cupă cu două toarte*).

¹²³ Krapivina 1993, 53, fig. 56/6-8 (*cupe cu o toartă*).

¹²⁴ Knipovič 1952, 311; Plesničar-Gec 1977, Tab. I, 79; Krapivina 1993, 115.

¹²⁵ Cermanović-Kuzmanović 1976, 69; 71, pl. 1/2 (*cupă cu două toarte*).

¹²⁶ Suceveanu 2000, 15-18, pl. 2 (*Histria, sec. I p.Chr.*).

fină, densă, cărămizie, vernis mat, de bună calitate, roșu la interior și roșu-portocaliu, cu pete maronii pe suprafața exterioară a buzei. Buza delimitată de partea bombată a recipientului, decorată cu nisip aplicat, în tehnica *roughcasting*. *Tip Colchester*, imitație din sec. I p.Chr. după ceramica lisă arretină, forma *Goudineau 21*¹²⁸.

Dimensiuni: Dg. = 16,5 cm; hp. = 4,7 cm; lp. = 5,5 cm; g = 0,3-04 cm; d.max.pr. = 18 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-9, c. 3-4, strat de nivelare; fără nr. inventar; *inedit*; / MIA TI. Vase asemănătoare ca formă, din categoria ceramicii fine, la Niculițel–*Capaclia*¹²⁹ și Telița–*Amza*¹³⁰, în teritoriul noviodunens și la *Durostorum* în sud; la *Histria*, în zona vest-pontică și la *Olbia*, în zona nord-pontică¹³¹. Exemplare italice asemănătoare în a doua jumătate a sec. II p.Chr.¹³².

4. Bol înalt, cu profil puternic arcuit. Fragment din partea superioară; perete subțire, curb, decorat cu nisip aplicat, în tehnica *roughcasting*. Buză înaltă, înclinată spre interior, cu margine teșită unghiular. Argilă fină, densă, cărămizie, vernis de bună calitate, roșu pe ambele suprafețe. *Tip Colchester*, sec. II p.Chr.¹³³.

Dimensiuni: Dg. = 14 cm; hp. = 3,3 cm; lp. = 5,5 cm; g = 0,3-04 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-9, c. 5, strat de nivelare; fără nr. inventar; *inedit*; / MIA TI. Forme asemănătoare în sec. II p.Chr., la *Romula* și Slăveni, în Oltenia¹³⁴. Mult mai apropiate, două exemplare din *Histria*, de pe litoralul vest-pontic, din sec. II-III p.Chr., incluse forțat printre bolurile hemisferice¹³⁵. Asemănări cu forma *11 Maioli* din ceramica TS târzie din zona Ravennei, mijlocul sec. II – jumătatea sec. III p.Chr.¹³⁶.

III. Ceramica cu glazură plombiferă (Fig. 13-15)

Una dintre categoriile speciale ale ceramicii romane este caracterizată printr-o **glazura plombiferă** care acoperă recipientele. Deosebită prin însăși modalitățile de fabricare, datorită cărora *officinae*-le produceau un număr redus de astfel de recipiente¹³⁷, și probabil, mai greu vandabile¹³⁸, ceramica romană *glazurată* apare destul de rar în complexele arheologice romane timpurii¹³⁹. Produs al civilizației mesopotamiene¹⁴⁰, preluată și produsă pe scară largă de

¹²⁷ Mușețeanu, Elefterescu 2004, 107 și pl. 8/5 (*Durostorum*, sec. II p.Chr.).

¹²⁸ Lavizzari-Pedrazzini 1979, 136 (*forme timpurii augustee*); 157, pl. 10/1, 3.

¹²⁹ Baumann 1983, 158, nr. 6, fig. 56/2 (*bol, ceramică fină, sec. II p.Chr.*).

¹³⁰ Baumann 1995, 95, nr. 55-56, pl. 62/2-3 (*sec. II p.Chr.*).

¹³¹ Krapivina 1993, 108, fig. 46/22 (*strachină tip 7v*).

¹³² Cf. Hayes 1997, 78, fig. 32/3.

¹³³ Symonds 1997, 227. Vasele timpurii Colchester au suprafața mată, roșu-maronie.

¹³⁴ Popilian 1976, 121-122 și pl. 65/794-795 (*castroane tip 6 Popilian*).

¹³⁵ Suceveanu 2000, 20, nr. 1; pl. 3/1-2 (*bol tip 5 Suceveanu*).

¹³⁶ Maioli 1976, 162-163, fig. 13 (*cupă*).

¹³⁷ După Desbat 1995, 39, piesele ceramice acoperite cu glazură plombiferă provin din ateliere care produc ceramică cu pereți fini, folosesc aceeași argilă și sunt descoperite în aceleași contexte.

¹³⁸ Rusu-Bolindeț 2007, 322.

¹³⁹ Dragendorff 1984, 76, consideră că, datorită dificultăților tehnice de realizare, vasele cu glazură plombiferă din epoca romană timpurie sunt în general mici și grosolane; idee preluată de Stângă 2005, 43. Rouvier-Jeanlin 1995, 7, pune pe seama modului de fabricare a pieselor glazurate, raritatea celor provenite din siturile arheologice.

centrele elenistice din Orientul Apropiat¹⁴¹ și din Asia Mică¹⁴², tehnica glazurii a ajuns în Occidentul mediteranean odată cu tehnica sigilatelor¹⁴³ și cu decorarea ceramicii fine în tehnica barbotinei. De altfel, centrele romane din nordul Italiei au preluat din Orient, împreună cu metodologia, și glazurarea recipientelor barbotinate. În contrast cu produsele nord-italice, ceramica glazurată produsă în Gallia în sec. I p.Chr. are decorul realizat în tipar¹⁴⁴. În următoarele două secole, tehnica glazurii se va răspândi rapid, mai întâi în acele provincii romane care dețineau minereuri de plumb – Britannia, Belgica, Germania Inferior¹⁴⁵, apoi în provinciile dunărene Pannonia, Dacia și Moesia Superior¹⁴⁶ unde, în cursul sec. IV-VI, această categorie ceramică cunoaște o largă producere și întrebuințare¹⁴⁷.

Cel mai timpuriu recipient glazurat descoperit în Dobrogea, un *crater* micro-asiatic, produs în atelierele din *Smyrna*, în prima jumătate a sec. I p.Chr., provine din necropolele *Tomis*-ului¹⁴⁸. Cu toate acestea, cele câteva descoperiri din epoca romanității timpurii, în spațiul istro-pontic, nu fac dovada unor cerințe cotidiene, din partea provincialilor din aceste locuri¹⁴⁹.

Abia după edificarea și transformarea *Constantinopole*-lui în principală metropolă imperială, orientarea societăților romanizate din spațiul balcanic, spre Orientul Apropiat, păstrător al bogatei moșteniri elenistice, a creat, sub influența civilizației greco-romane, noi mentalități, și ca atare noi gusturi. Ceramica glazurată devine, astfel, în epoca romană-bizantină, un produs căutat în provinciile răsăritene, fiind fabricată pe scară largă și în zona Dunării de Jos¹⁵⁰. Până în prezent, cercetarea arheologică a siturilor din Moesia Inferior a evidențiat existența unor ateliere care produc ceramică cu glazură plumbiferă, pe linia Dunării, la *Durostorum*¹⁵¹ și *Oescus*¹⁵².

Descoperirile de la *Noviodunum*, deocamdată puține ca număr, nu ne permit încă concluzii asupra semnificației lor istorice. Ceea ce știm în prezent, după multe campanii arheologice, efectuate în sectorul de sud-est, are în vedere descoperirea unor mici fragmente ceramice, pătrate sau dreptunghiulare, acoperite cu glazură, de obicei de culoare verzuie sau portocalie, despre care credem că erau pregătite în *figlinae* locale, pentru a fi utilizate la realizarea unor mozaicuri. Materialele descoperite la *Noviodunum*, pe care le prezentăm în Catalogul de mai jos, cu excepția fragmentului de pahar – nr. 5 din Catalog, despre care avem unele dubii, provin, însă, din alte centre dunărene vest-pontice.

¹⁴⁰ Drimba 1984, 92 (*invenție sumeriană*); Daniel 1981, 161; Tănase 1984, 210.

¹⁴¹ *Orontes, Antiohia*; cf. Maccabruni 1987, 171.

¹⁴² *Reg. Tars, Smyrna, Pergam, Labraunda*; cf. Hochuli-Gysel 1977, *passim*.

¹⁴³ Rusu-Bolindeț 2007, 323.

¹⁴⁴ Atelierele de la *Loiasse* (Lyon), *Vienne* (Saint-Romain-en-Gal), *Ledusus* (Lezoux); Cf. Mușețeanu 2003, 43; Rusu-Bolindeț 2007, 323.

¹⁴⁵ Atelierele de la *Londinum* (Londra), *Colonia* (Köln) pe valea Rhonului.

¹⁴⁶ Ateliere: la *Brigetio, Sirmium, Aquincum, Carnuntum, Poetovio* (Bonis 1990); *Ampelum, Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Romula* (Gudea 1995); *Viminacium, Singidunum, Diana* (Cvjetičanin 2006).

¹⁴⁷ Rusu-Bolindeț 2007, 324.

¹⁴⁸ Bucovală 1968, 285, nr. 6, fig. 14.

¹⁴⁹ *Apud* Mușețeanu 2003, 44, descoperiri de la *Histria, Tropaeum Traiani, Nicopolis ad Istrum* și *Odessos*, în sud; la Barboși și recent la *Noviodunum*, în zona Gurilor Dunării.

¹⁵⁰ În acest sens, Bolindeț 1995, 147-154; Kuzmanov, 2000, 225-334; Cvjetičanin 2006.

¹⁵¹ Mușețeanu 2003, 43-49, pl. 11-13.

¹⁵² Kabakčieva 1995, 273-279.

C a t a l o g

1. Cupă; fragment subțire de pansă din zona superioară, decorat cu dungulițe verticale, însoțite de caneluri largi. Argilă fină, caolinoasă, alb-gălbuie; glazură galbenă în partea superioară a recipientului.

Dimensiuni: Hp. = 2,5 cm; lp. = 2,9 cm; g = 0,1-0,2 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-5, c. 4, -4,70; fără nr. inventar; *inedit* / MIA TI.

Foarte probabil, produs „pontic”, ca și prototipul neglazurat, cu pereții fini, din sec. I-II p.Chr., întâlnit la Histria¹⁵³, cu care prezintă asemănări formale. Caracteristicile tehnice ca și glazura aflată la exterior, evidențiază un produs timpuriu, contemporan celor din Gallia, din sec. I p.Chr.¹⁵⁴. Vase glazurate, decorate cu nervuri, se întâlnesc la *Durostorum*, în Moesia Inferior, până în sec. III p.Chr.¹⁵⁵.

2. Bol; fragment de pansă, cu glazură castanie pe ambele fețe, lucioasă la exterior. Argilă densă, cu minuscule particule minerale, culoare bej. Piesa își găsește analogii la *Durostorum*, în sec. II-III p.Chr.¹⁵⁶.

Dimensiuni: Hp. = 2,7 cm; lp. = 4 cm; g = 0,3 cm.

Noviodunum 2001, TM – CT-5, c.4, -4,60; fără nr. inventar; *inedit* / MIA TI.

3. Strachină emisferică; fragment mare din partea superioară; buză îngroșată spre interior, cu marginea teșită oblic; marcată la exterior de două caneluri. Argilă fină, cu particule de oxizi de fier; culoare portocalie. La interior, decor incizat în rețea romboidală, acoperit cu glazură galben-portocalie, cu dungi roșii pe buză.

Dimensiuni: Hp. = 2,7 cm; lp. = 12 cm; g = 0,2 – 0,5 cm; Dp. = 18,5 cm.

Noviodunum 2002, TM – CT-9, c. 4, -1,30, strat de nivelare; fără nr. inventar; *inedit* / MIA TI.

Prototip în ceramica arretină – forma *Goudineau 29*¹⁵⁷ și *Conspectus 5*¹⁵⁸. Piese similare, neglazurate, sunt încadrate la *Histria*, de Suceveanu, în *tipul V* – produs „pontic” din primele trei sferturi ale sec. II p.Chr.¹⁵⁹ Aceeași încadrare cronologică la *Durostorum* – *tip 16*

¹⁵³ Suceveanu 2000, 82-84, tip 22, nr. 5 și 7, pl. 32/5, 7.

¹⁵⁴ Vezi: Desbat 1995, 39-41 (*Vallée du Rhône*, sec. I p.Chr.); Rusu-Bolindeț 2007, 323 (centrele din sudul Galliei, de la Lyon = *Loiasse* și Saint-Romain-en-Gal = *Vienne*, și din Gallia centrală, în special de la Lezoux = *Ledusus*, care produc ceramică glazurată în cursul sec. I p.Chr.). Vasele cu glazură galbenă – farfurii, imitații ale formei *Curle 15* din ceramica TS, identice cu tipurile 5 și 10 din tipologia Sultov – Kabakčieva pentru ceramica moesică cu firnis roșu, este specifică atelierelor din *Oescus* – cf. Kabakčieva 1995, 275.

¹⁵⁵ Mușețeanu 2003, 48; Catalog, nr. 8 (argilă cărămie, glazură brun-măslinie), sec. II-III p.Chr. De remarcat că autorul publică în Catalog 17 exemplare, printre care se disting piesele realizate din pastă fină, culoare „biscuit” și glazură gălbuie de bună calitate (p. 44). În zona *Durostorum* se cunosc ateliere romane de prelucrare a plumbului – vezi, Mușețeanu, Elefterescu 1978, 105-111.

¹⁵⁶ Mușețeanu, Elefterescu 1978, 105-111; Mușețeanu 2003, 48-49, cat. nr. 5 (argilă fină, culoare biscuit (*sic!*), glazură gălbuie pe ambele fețe).

¹⁵⁷ Lavizzari-Pedrazzini 1979, 160, pl. 13/1.

¹⁵⁸ Martin 1995, 64-65, fig. 1/2.

¹⁵⁹ Suceveanu 2000, 26, nr. 44, pl. 5 – bol mare (Dguria = 20 cm), din pastă fină, roșiatică.

Mușețeanu¹⁶⁰. Un exemplar asemănător este încadrat de Rusu-Bolindeț în sec. III p.Chr., printre bolurile de mari dimensiuni de *tip 3P*, din grupa ceramicii ștampilate de la *Napoca*¹⁶¹. Decorul incizat în rețea romboidală este întâlnit încă de la începutul sec. I p.Chr., pe ceramica belgică¹⁶². La Hayes astfel de vase fac parte din *Forma 1*, de la sfârșitul sec. IV – începutul sec. V p.Chr.¹⁶³. Cvjetičanin încadrează piesele glazurate în a doua jumătate a sec. IV p.Chr.¹⁶⁴. În conformitate cu contextul arheologic din care provine, strachina de la Noviodunum poate fi încadrată în limitele sec. III p.Chr.¹⁶⁵.

4. *Ulcior oval cu o toartă*; rezervat ataș: gură largă, trompetiformă; buză inelară, evazată, cu decroș interior larg, pentru capac, margine lată, verticală la exterior. Toarta compusă din două benzi lipite; banda exterioară, lipită vertical, realizează o creastă în partea superioară a toartei, dublu-șanțuită în exterior, cvasi-rectangulară în secțiune, lipită sub buză, ușor înălțată, și îndoită unghiular pentru a fi prinsă de grumazul recipientului. Argilă densă, bej-cafenie, cu minuscule particule minerale; glazură galben-oliv pe ambele fețe; pată maronie sub încheietura toartei.

Dimensiuni: Hp. = 3,7 cm; lp. = 5,8 cm; g = 0,3-0,4 cm; Dg. = 8,5 cm.

Noviodunum 2003, *Cetate E*, S-4, c. 55, -1,30, niv. II (*sec. IV-V p.Chr.*)¹⁶⁶; fără nr. inventar; *inedit*; MIA TI.

Ulcior cu origini elenistice, preluat de olăria romană imperială¹⁶⁷, larg răspândit, în cursul sec. II-III p.Chr., în provinciile dunărene¹⁶⁸. În sec. IV p.Chr. îl întâlnim în zona de nord a Scythiei Minor, la *Beroe*¹⁶⁹ și *Telița-Valea Morilor*¹⁷⁰. Cu glazură plumbiferă, specific sec. IV-V p.Chr., este cunoscut în provinciile nord-vest balcanice (*Moesia Prima*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *Dardania*)¹⁷¹. Contextul arheologic plasează fragmentul de ulcior glazurat, de la *Noviodunum*, în aceeași perioadă.

5. *Pahar*; rezervat: fragment de buză înaltă, dreaptă, marcată de caneluri la bază; alte două striățiuni delimitează marginea unghiulară a buzei. Argilă cenușie datorată arderii secundare, prilejuite de tehnologia de glazurare. Fragmentul prezintă ca tehnică de glazurare, aplicarea prin suflare, pe suprafața exterioară a recipientului, a pastei de sticlă măcinată, tehnologie folosită, probabil, încă din

¹⁶⁰ Mușețeanu 2003, 56-57, nr. 150-151.

¹⁶¹ Rusu-Bolindeț 2007, 255; 628/15.

¹⁶² Lutz 1995, 284, fig. 1. 2/2.

¹⁶³ Hayes 1972, 325-327, Form 1, fig. 65, A/1-3. Analogii la *Halmyris* în sec. IV-V p.Chr. – vezi, Topoleanu 2000, 44-45, pl. 1/8, 9; pl. 2/10-18 – *tip VII Halmyris*.

¹⁶⁴ Cvjetičanin 2006, 47, *tip LRG 58 (a+b)*.

¹⁶⁵ Piesa noastră provine din pământul scos din așezarea romană timpurie, pământ pe care locuitorii așezării medievale l-au folosit pentru acoperirea Turnului Mare, spre sfârșitul sec. XI. Acest strat de nivelare reprezintă din punct de vedere arheologic un veritabil strat de cultură, cu materiale din sec. I-III p.Chr.

¹⁶⁶ Baumann *et alii* 2004, 149.

¹⁶⁷ Roth-Rubi 1979, 16-19.

¹⁶⁸ Popilian 1976, 96-97 (*tipul 2 a+b*).

¹⁶⁹ Petre 1987, 18, pl. 18; pl. 27, 28/38b.

¹⁷⁰ Baumann 1995, 411, 415, pl. 6/1, 2 (*tip I/Valea Morilor*).

¹⁷¹ Cvjetičanin 2006, 57-60, *tip LRG 80/4*.

secolele II-III p.Chr.¹⁷². Profil asemănător la un fragment de oală de mici dimensiuni de la *Histria*, considerat produs *histrin* din sec. II – prima jumătate a sec. III p.Chr.¹⁷³

Dimensiuni: Hp. = 3,5 cm; lp. = 2,8 cm; g = 0,3; Dg. = 4,8 cm.

Noviodunum 2001, TM, CT-6, c. 4, -1,80, niv. VI (*sec. V-VI p.Chr.*); fără nr. inventar; *inedit*; / MIA TL.

Calitatea inferioară a glazurii care acoperă piesa¹⁷⁴ și descoperirea acesteia în context arheologic normal, ne îndeamnă să o includem printre produsele locale din sec. V p.Chr.

Bibliografie

- Alexandrescu, P. 1978, *Histria IV. La céramique d'époque archaïque et classique, VIIe-IVe s.*, București-Paris.
- Baumann, V.H. 1980, *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în „villa rustica” din marginea nordică a comunei Niculițel (Jud. Tulcea)*, Peuce 8, 367-414.
- Baumann, V.H. 1983, *Ferma romană din Dobrogea, Tulcea*.
- Baumann, V.H. 1995, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr.)*, BibIIP-A1, Tulcea.
- Baumann, V.H. 2004, *La città romana e bizantina di Noviodunum. Reperti archeologici, in Italia e Romania. Storia, Cultura e Civiltà a confronto*, Bari, 113-132.
- Baumann, V.H. 2008a, *Despre începuturile vieții romane la Noviodunum*, Peuce, S.N. 6, 189-206.
- Baumann, V.H. 2008b, *Ceramica terra sigillata de la Noviodunum*, Peuce, S.N. 6, 207-250.
- Baumann, V.H. 2009a, *Lucernele de la Noviodunum*, Peuce, S.N. 7, 217-310.
- Baumann, V.H. 2009b, *Note referitoare la istoria veche a teritoriilor nord și vest-pontice, în Zanoci, A., Arnăuț, T., Băț, M. (eds.), Studia Archeologiae et Historiae Antiquae Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dicatur*, Chișinău, 285-294.
- Baumann, V.H., Stănică, A., Mănușu-Adameșteanu, Gh., Olariu, C., Bejenaru, L., Lockyear, K., Popescu, A., Sly, T. 2004, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. Campania 2003, 146-149.
- Bemont, C., Vernhet, A., Beck, Fr. 1987, *La Graufesenque. Village de potiers gallo-romaine*, (Catalogue), Dieppe.
- Bolindeț, V. 1995, *Céramiques romaines à glaçure plombifère de colonia Aurelia Apulensis et Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, RCRFacta 34, 147-154.
- Bónis, É.B. 1942, *Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien (Ausser der Sigillaten). I. Die Materialien der frühen Kaiserzeit*, DissPan II, 20.
- Bónis, É. 1952, *La diffusion d'un groupe de vases ornés de reliefs de l'époque hellénistique tardive dans les provinces de l'Empire romain*, Arhaeologiai Értesítő, 23-32.
- Bónis, É. 1990, *A mázas kerámia Pannoniában. Előzmények és gyártási központok*, Archaeologiai Értesítő 117, 1, 24-38.

¹⁷² Mușețeanu 2003, 46-47; cf. Picon 1973, 49.

¹⁷³ Suceveanu 2000, 111, nr. 25 – tip 33, pl. 46/25.

¹⁷⁴ Mușețeanu 2003, 46.

- Bounegru, O. 1988-1989, *Contribuții privind cronologia și răspândirea ceramicii decorate în tehnica barbotinei din Dobrogea*, Pontica 21-22, 99-112.
- Bruckner, O. 1981, *Rimska Keramika u Jugoslavenskom. Delu Provincije Donje Panonoje*, Belgrad.
- Bucovală, M. 1968, *Noi morminte de epocă romană timpurie la Tomis*, Pontice 1, 269-306.
- Burakov, A.V. 1976, *Kozyrskoe gorodišcia rubeja v pervyh stoletii nașei ery*, Kiev.
- Cermanović-Kuzmanović, A. 1976, *Übersicht und Typologie der römischen Keramik im südöstlichen teile der Provinz Dalmatien*. RCRFActa 16, 64-76.
- Conrad, S. 2007, *Die Gefäßkeramik*, în *Iatrus-Krivina VI. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau – Band VI: Ergebnisse der Ausgrabungen 1992-2000*, 209-264.
- Cvjetičanin, T. 2006, *Late Roman glazed Pottery. Glazed Pottery from Moesia Prima, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea and Dardania*, Belgrade.
- Daniel, C. 1981, *Civilizația asiro-babiloniană*, București.
- Desbat, A. 1995, *Les productions precoces de céramiques à glaçure plombifère de la Vallée du Rhône*, RCRFActa 34, 39-47.
- Dimitrova-Milčeva, A. 2000, *Terra Sigillata und Dunnnwandige Keramik aus Moesia Inferior (NordBulgarien)*, Sofia.
- Dragendorf, H. 1980, *La sigillée. Contribution à l'étude de l'histoire de la céramique grecque et romaine*, Revue Archéologique. Sites 7, Avignon.
- Drexel, F. 1929, *Das Kastell Faimingen*, în *Der Obergermanisch-Rätische Limes des Römerreiches. Abteilung B*, Band VI. Die Kastelle Nr. 66 c, Berlin – Leipzig.
- Drimba, O. 1984, *Istoria culturii și civilizației*, I, București.
- Eliade, M. 1949, *Le Mythe de l'Eternel Retour*, Paris.
- Eliade, M. 1981, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, București.
- Evseev, I. 1994, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara.
- Gabler, D. 1985, Ders., *Die Unterschiede im Keramikimport der Rhein – und Donauprovinzen*. MBAH 4, 1, 3-29.
- Gabler, D., Vaday, A.H. 1986, *Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien*, Budapesta.
- Ghyca, M.C. 1981, *Estetică și teoria artei*, București.
- Gudea, N. 1995, *Über die Produktion von glasierten Gefäßen in den dakischen Provinzen*, RCRFActa 34, 115-120.
- Hayes, J.W. 1972, *Late Roman Pottery*, Londra.
- Hayes, J.W. 1997, *Handbook of Mediterranean Roman Pottery*, London.
- Heukemes, B. 1964, *Römische Keramik aus Heidelberg*, Materialien zur römisch-germanischen Kommission, Frankfurt am Main, Heft 8, Bonn.
- Hochuli-Gysel, A. 1977, *Kleinasiatische glasierte Reliefkeramik (50 v.Chr. bis 50 n.Chr.)*, Acta Bernensia 7, Bern.
- Istenić, I. 1995, *Glazed Pottery from the western Cemetery of Poetovio, Römische glasierte Keramik aus Ulpia Oescus*, RCRFActa 34, 23-26.
- Kabakčieva, G. 1995, *Römische glasierte Keramik aus Ulpia Oescus*, RCRFActa 34, 273-279.
- Kabakčieva, G., Sultova, S., Vladkova, P. 1988, *Keramicini űentrove na teritoriata na Nikopolis ad Istrum II-III vek*, Sofia.

- Kalcev, K. 1991, *Zur Herstellung der antiken Keramik in Augusta Trajana/ Stara Zagora*, RCRFActa 29-30, 245-273.
- Kenyon, K.M. 1957, *Pottery: Hellenistic B Later*, în Crowfoot, J.W., Kenyon, K.M., Crowfoot, G.M., *Samaria-Sebaste III. The Objects from Samaria. Reports of the work of the Joint Expedition in 1931-1933 and the British Expedition in 1935*, Londra, 281-306.
- Kernbach, V. 1989, s.v. *Ceres*, în *Dicționar de mitologie generală*, București, 105.
- Knipovič, T.N. 1952, *Krasnolakovaia Keramika pervâh vekov n.e. iz razkopok Bosporskoj ekspediții, 1935-1940*, MIA 25, 289-326.
- Krapivina, V.V. 1993, *Ol'vija. Material'naia kul'tura I-IV v.v. n.e.*, Kiev.
- Kuzmanov, Gh. 2000, *Late Roman glazed Pottery from Bulgaria*, RCRFActa 36, 225-334.
- Lavizzari-Pedrazzini, M.P. 1979, *La ceramica arretina di Lunì*, RCRFActa 19-20, 136-169.
- Lăzurcă, El. 1980, *Raport asupra noilor cercetări arheologice de la Baia (Hamangia), jud. Tulcea*, Peuce 8, 7-36.
- Lăzurcă, El. 1995, *Trestenic – o nouă așezare neolitică pe teritoriul județului Tulcea*, Peuce 11, 7-48.
- Lipovan, I.T. 1990, *Cu privire la ceramica cu glazură plumbiferă din Ampelum*, SCIVA, 41, 3-4, 273-292.
- Lungu, V, Micu, Cr. 2003, *Cercetările arheologice de salvare de la Panduru, jud. Tulcea*, Peuce, S.N. 1 (14), 11-44.
- Lutz, M. 1995, *La sigillée ornée de la grande villa de St. Ulrich*, RCRFActa 34, 283-287.
- Maccabruni, C. 1987, *Ceramica romana con inventriatura al piombo*, în *Céramiques hellénistiques et romaines*, 2, Paris.
- Maioli, M.G. 1976, *Terra sigillata tarda del Ravennate*. RCRFActa 16, 160-173.
- Martin, A. 1995, *Central italian lead-glazed Ware*, RCRFActa 34, 63-68.
- Mayet, F. 1975, *Les céramiques à parois fines dans la péninsule Ibérique*, Paris.
- Mănucu-Adameșteanu, M. 1984, *Necropola daco-romană de la Enisala, comuna Sarichioi, jud. Tulcea*, Peuce 9, 31-39 (425).
- Miglbauer, R. 1990, *Die Gefäßkeramik der Grabung wels Marktgelände*, RCRFActa Supplementa 7, Liestal.
- Mușețeanu, C. 2003, *Atelierele ceramice romane de la Durostorum*, în colaborare cu Dan Elefterescu, Muzeul Național de Istorie a României. Monografii IV, București.
- Mușețeanu, C., Elefterescu, D. 1978, *Oglinzi romane din plumb de la Durostorum*, Pontica 11, 105-111.
- Mușețeanu, C., Elefterescu, D. 2004, *Contribuții privind ceramica romană de la Durostorum (IV)*, Peuce, S.N. 2, 95-142.
- Opaïț, A. 1980, *Considerații preliminare asupra ceramicii romane de la Troesmis*, Peuce 8, 328-366.
- Oswald, F., Pryce, T.D. 1920, *An Introduction to the Study of Terra Sigillata Treated from Chronological Standpoint*, Londra.
- Petre, A. 1987, *La romanité en Scythie Mineure (II-VII siècles de n. è.)*, AISÉE 17-18, 5-171.
- Picon, N. 1973, *Introduction à l'étude technique des céramiques sigillées de Lezoux*, Dijon.
- Plesničar-Gec, L. 1977, *Keramika Emonskih nekropoli*, Dissertationes et Monographie 20, Ljubljana.
- Popilian, Gh. 1976, *Ceramica romană din Oltenia, Craiova*.

- Popilian, Gh. 1997, *Les centres de production céramique d'Oltenie*, în Benea, D. (coord.), *Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inférieure*, Timișoara, 7-20.
- Rădulescu, A. 1975, *Contribuții la cunoașterea ceramicii de uz comun din Dobrogea*, Pontica 8, 331-360.
- Robinson, H.S. 1959, *Pottery of the Roman Period*, în *The Athenian Agora*, V, Princeton-New Jersey.
- Roth-Rubi, K. 1979, *Untersuchungen an der Krügen von Avenches*, RCRF, Supplementa 3 Augst/ Kaiseraugst.
- Rouvier-Jeanlin, M. 1995, *Les vases plastiques a glaçure plombifère*, RCRFActa 34, 7-10.
- Rusu-Bolindeț, V. 2007, *Ceramica romană de la Napoca. Contribuții la studiul ceramicii din Dacia romană*, Biblioteca Musei Napocensis 25, Cluj-Napoca.
- Sanie, S. 1981, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.)*, Iași.
- von Schnurbein, S. 1977, *Das römische Gräberfeld von Regensburg*, Archäologische Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, Reihe A, 31, Kallmünz Oph.
- Stângă, I. 2005, *Villa rustica de la Gârla Mare, județul Mehedinți. Studiu monografic*, Craiova.
- Suceveanu, Al. 2000, *Histria X. La céramique romaine des I-er – III-e siècles ap. J.-C.*, Bucarest.
- Sultov, B. 1985, *Ceramic production on the territory of the Nicopolis ad Istrum (IInd-IVth century)*, Terra Antiqua Balcanica 1, Sofia.
- Symonds, R.P. 1992, *Rheinish Wares. Fine Dark Coloured Pottery from Gaule and Germany*, Oxford.
- Symonds, R.P. 1997, *Early romano-british fine Wares*, RCRFActa 35, 225-231.
- Ștefan, Gh. 1958, *Două vase de terra sigillata descoperite la Bisericuța-Garvăn*, SCIV 9, 1, 63-68.
- Tănase, Al. 1984, *O istorie a culturii în capodopere*, I, București.
- Topoleanu, F. 2000, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I-VII d.Ch.)*, Tulcea.
- Trohani, G. 2009, *Decorul ceramicii geto-dacice din Muntenia în secolele II a.Chr. – I p.Chr.*, în *Studia Archeologiae et Historiae Antiquae*, Chișinău, 233-244.
- Vulcănescu, R. 1987, *Mitologie română*, București.
- Waagé, Fr.O. 1948, *Ceramics and Islamic Coins in Antioch on the Orontes*, IV, 1, Princeton, Londres, Hague, 1-60.
- Zahn, R. 1904, *Scherban von Sigillatagefäßen*, în Wiegand, Th., Schroder, H., Zahn, R., *Priene, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898*, Berlin, 430-449.

Victor H. Baumann
Institutul de Cercetări Eco-Muzeale
Str. 14 Noiembrie, nr. 1 bis
820009, Tulcea
Tel. 0240-513626
victor_baumann@yahoo.fr

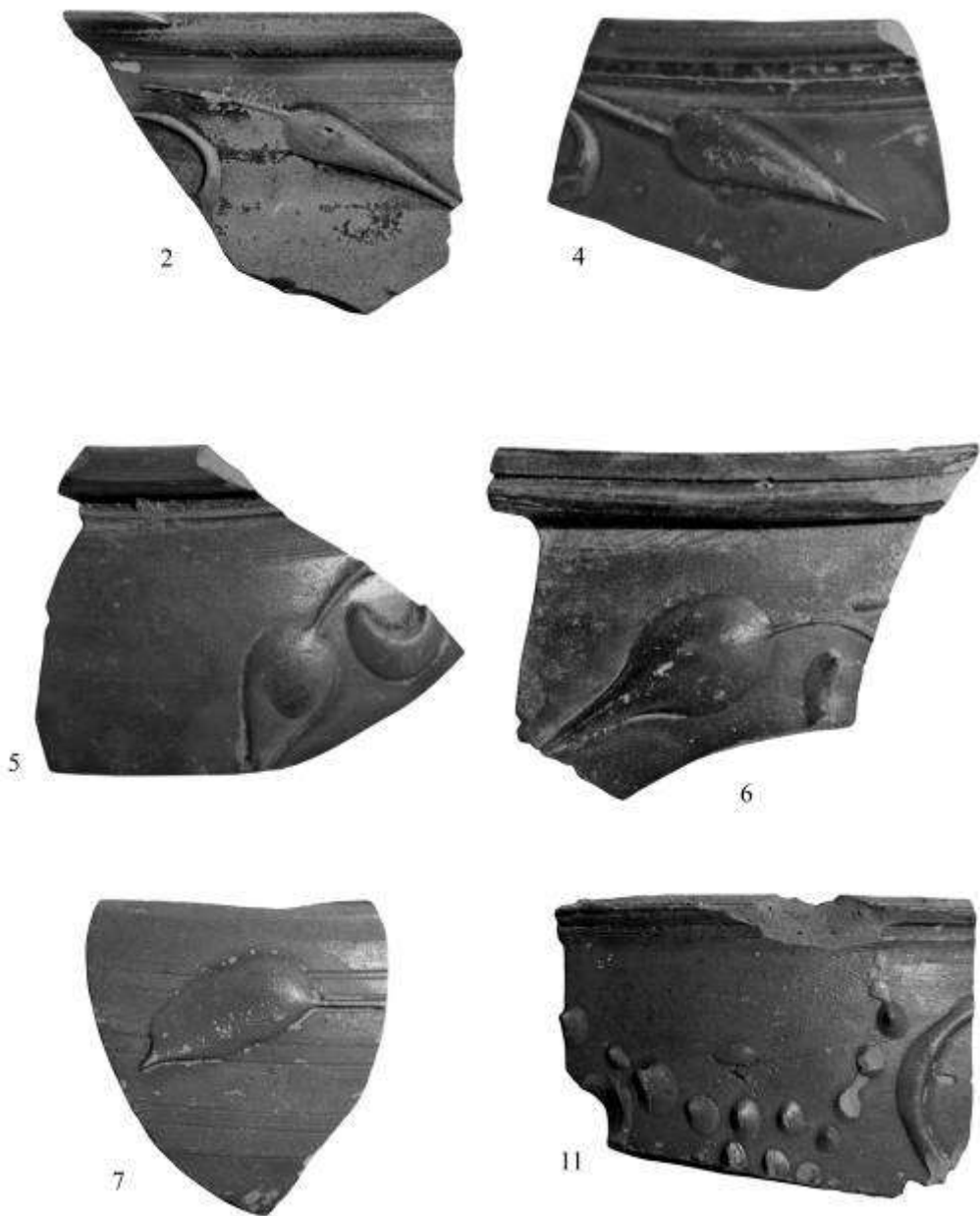

Fig. 1.

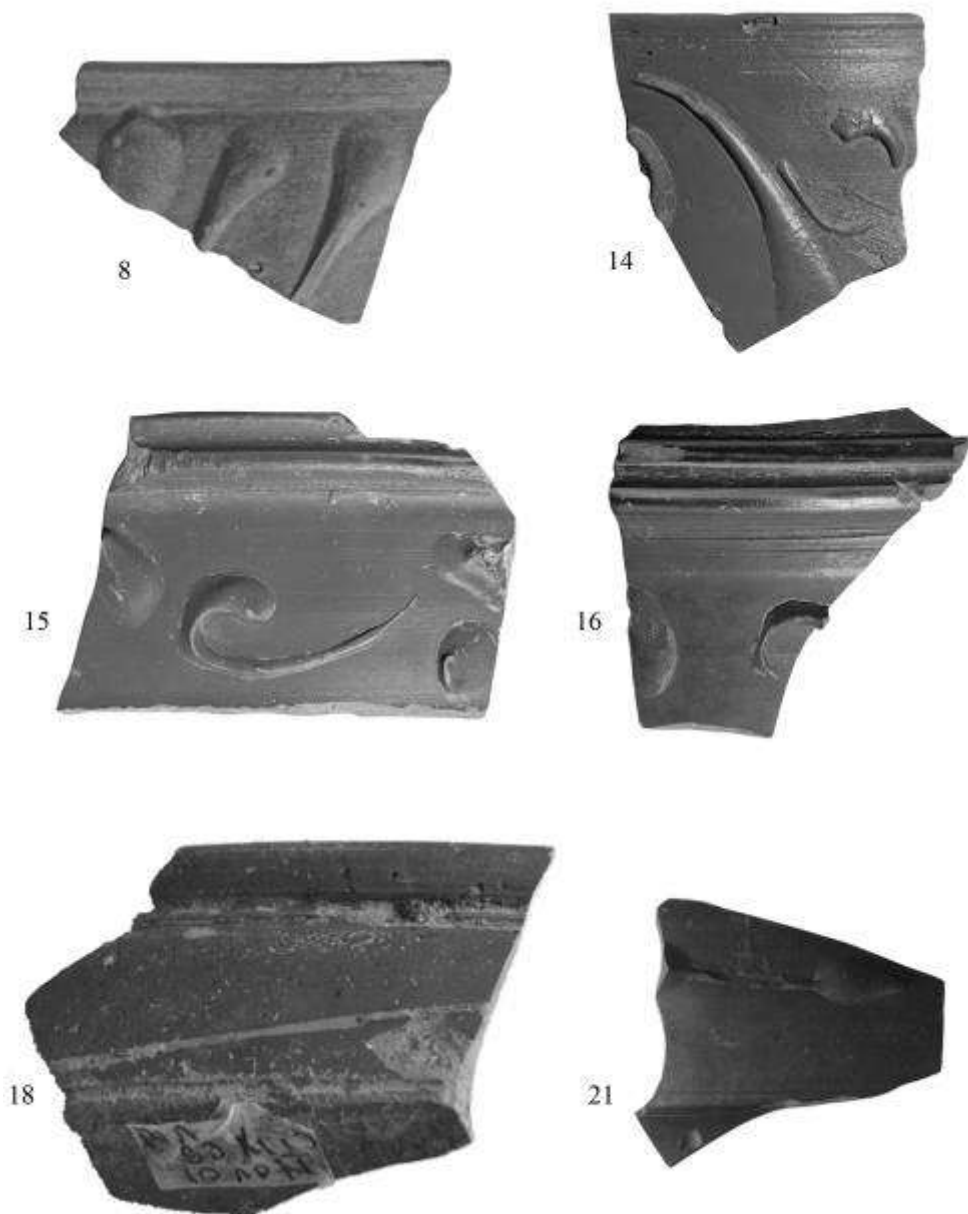

Fig. 2.

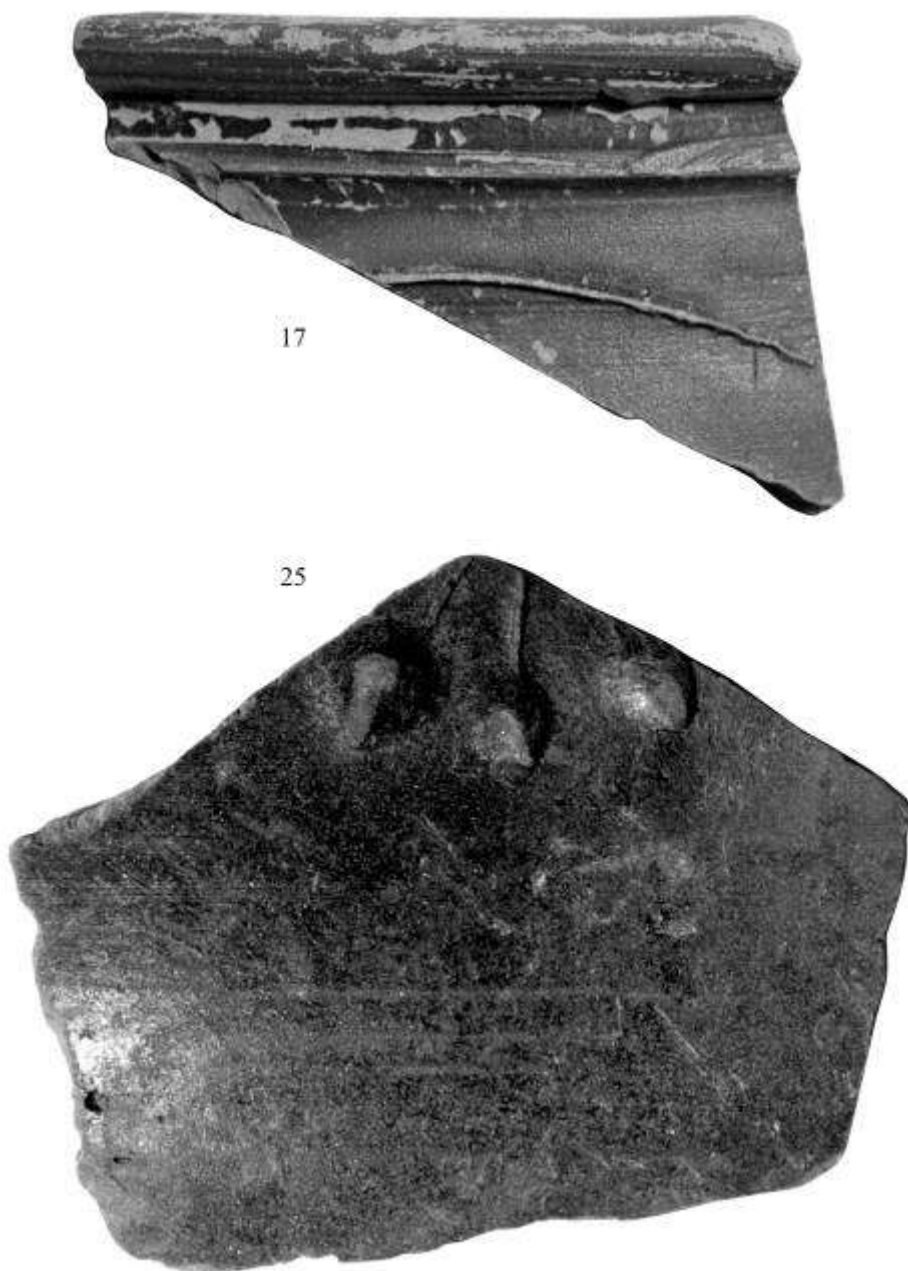

Fig. 3.

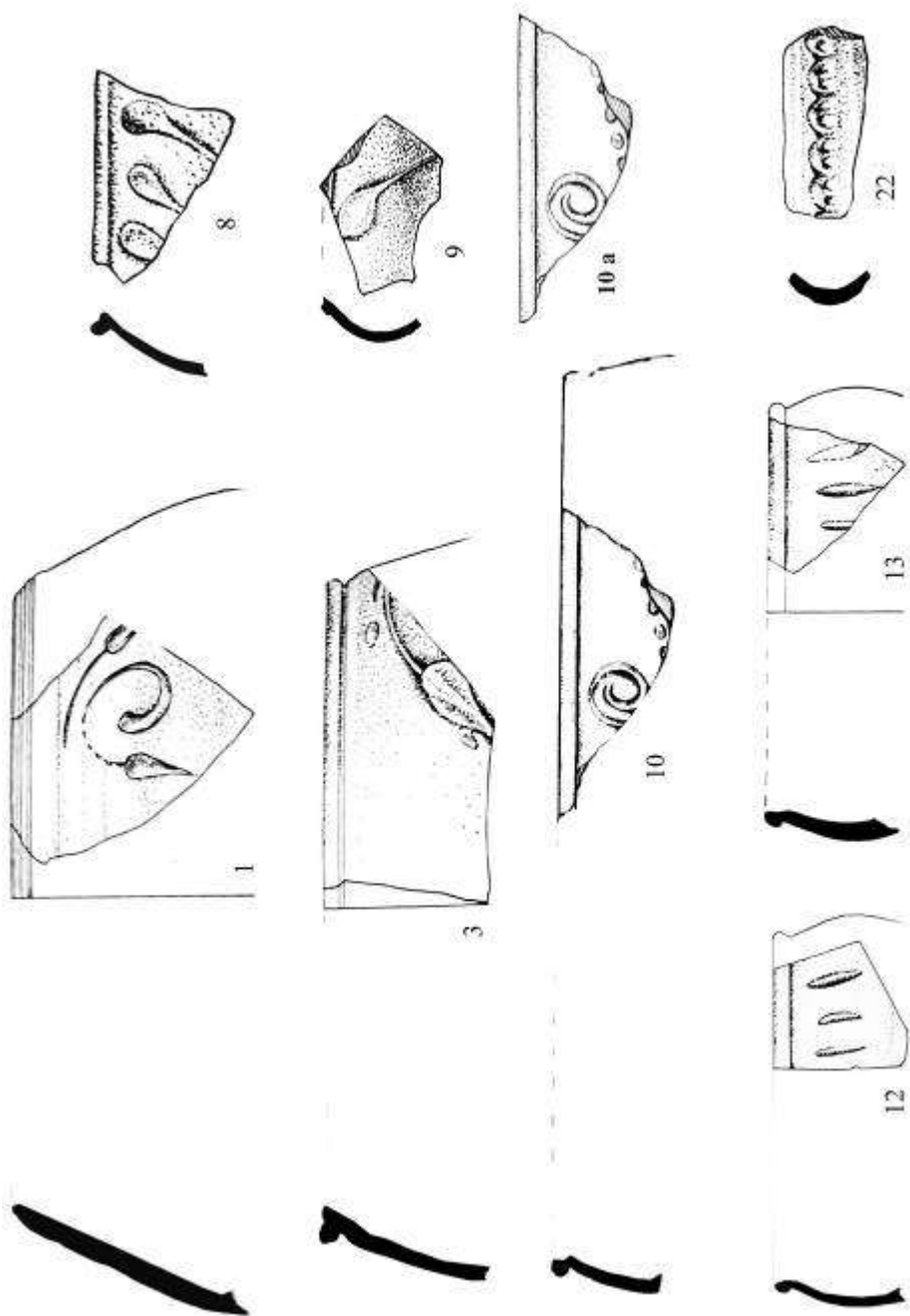

Fig. 4.

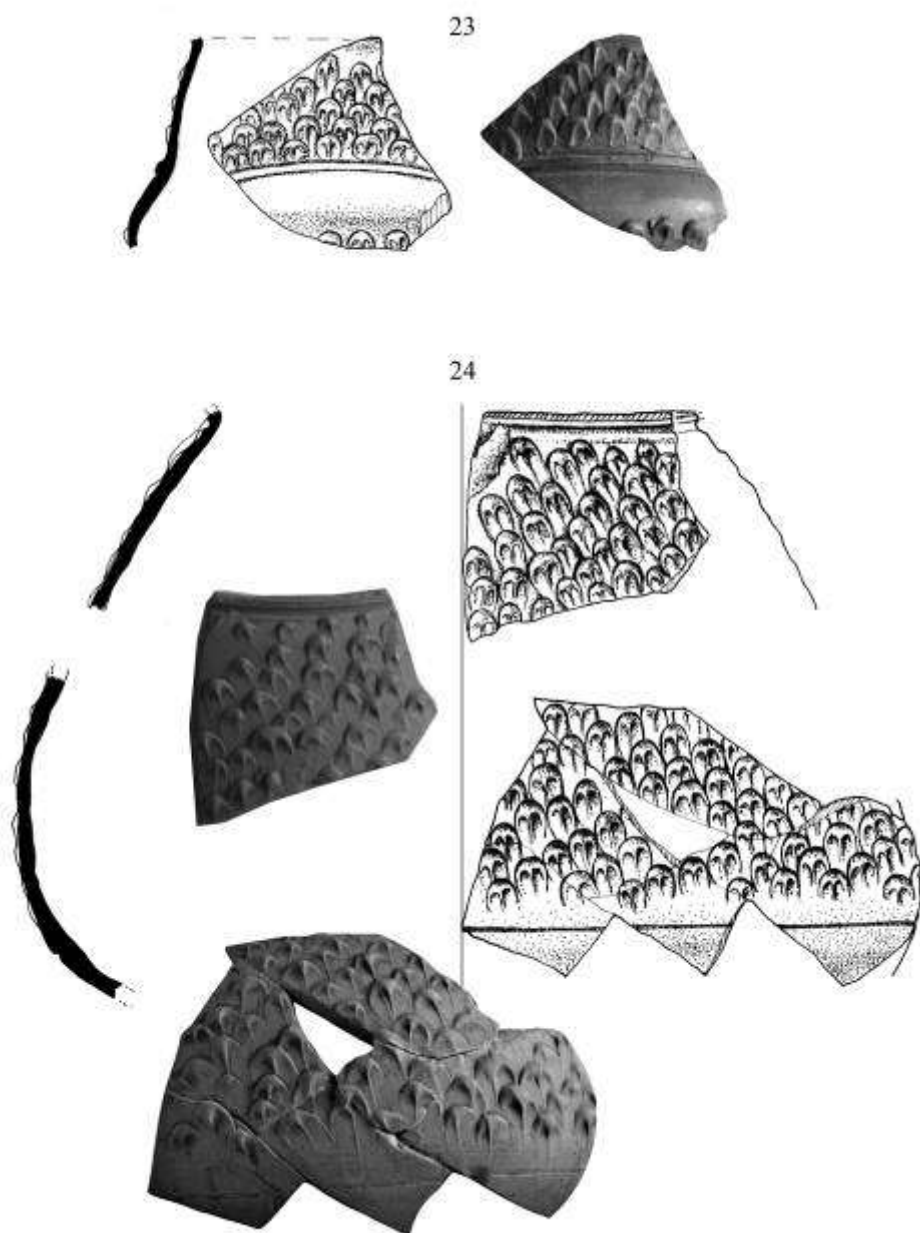

Fig. 5.

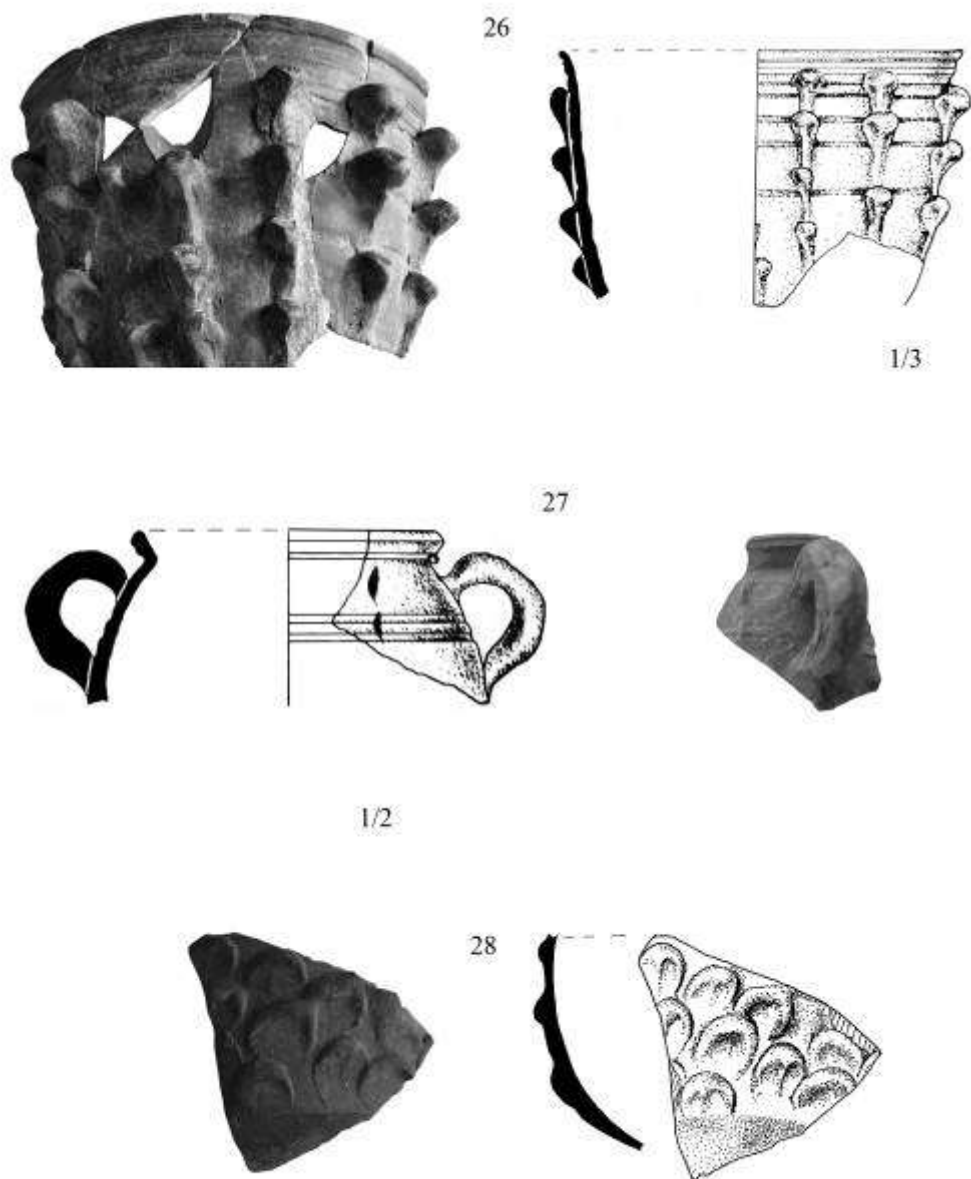

Fig. 6.

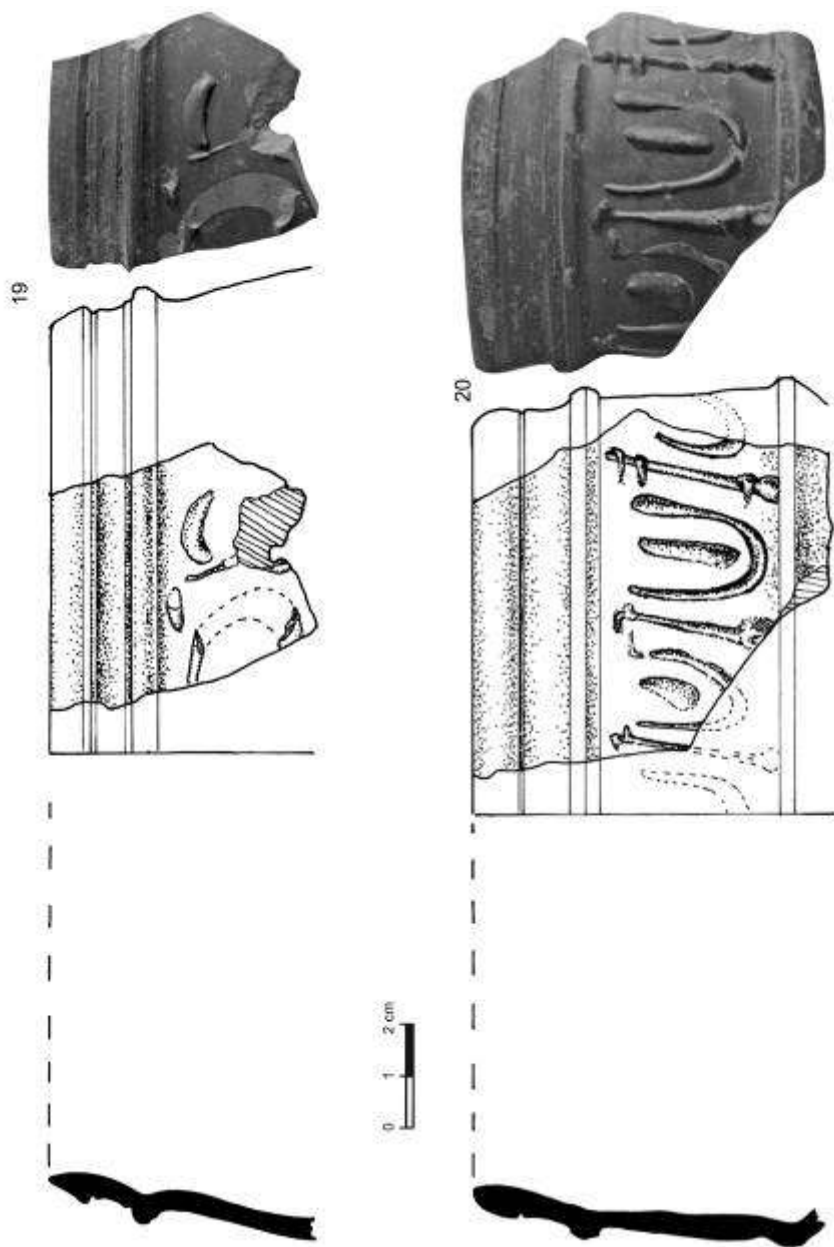

Fig. 7.

Fig. 8.

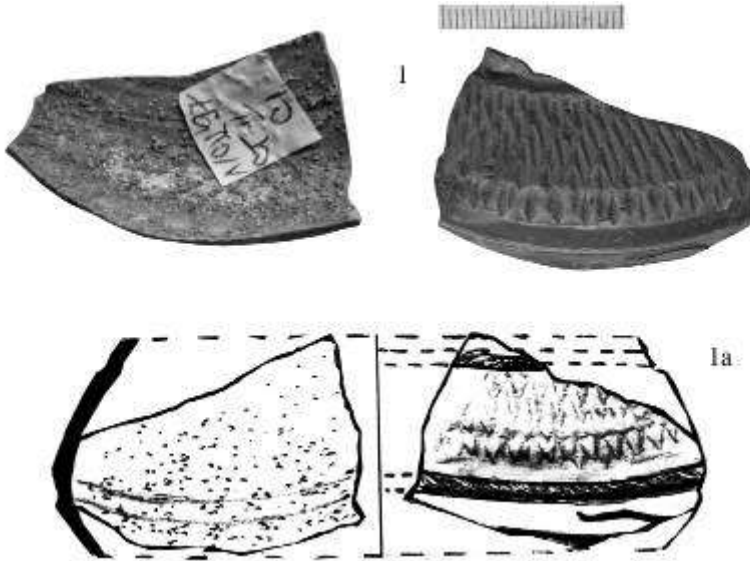

Fig. 9.

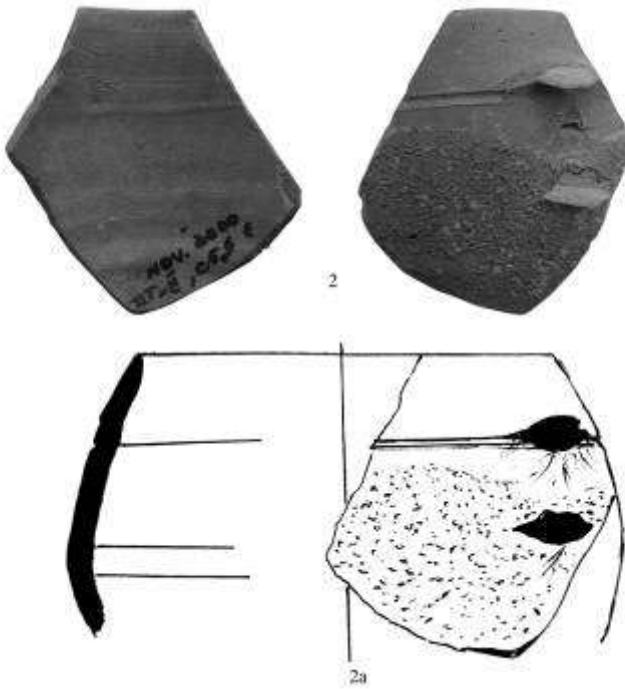

Fig. 10.

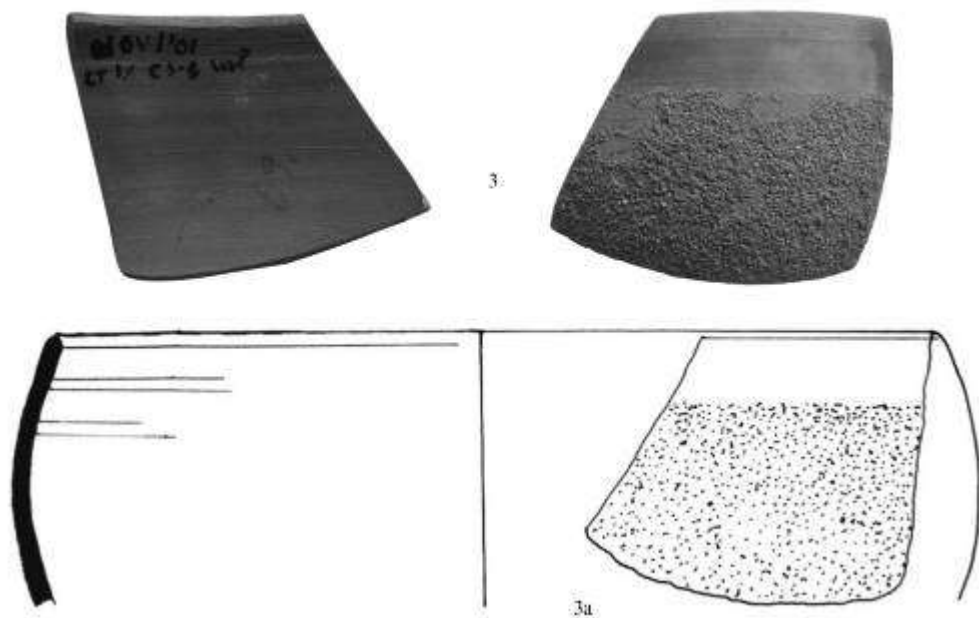

Fig. 11.

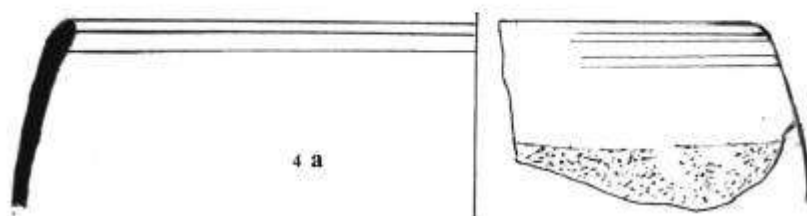

Fig. 12.

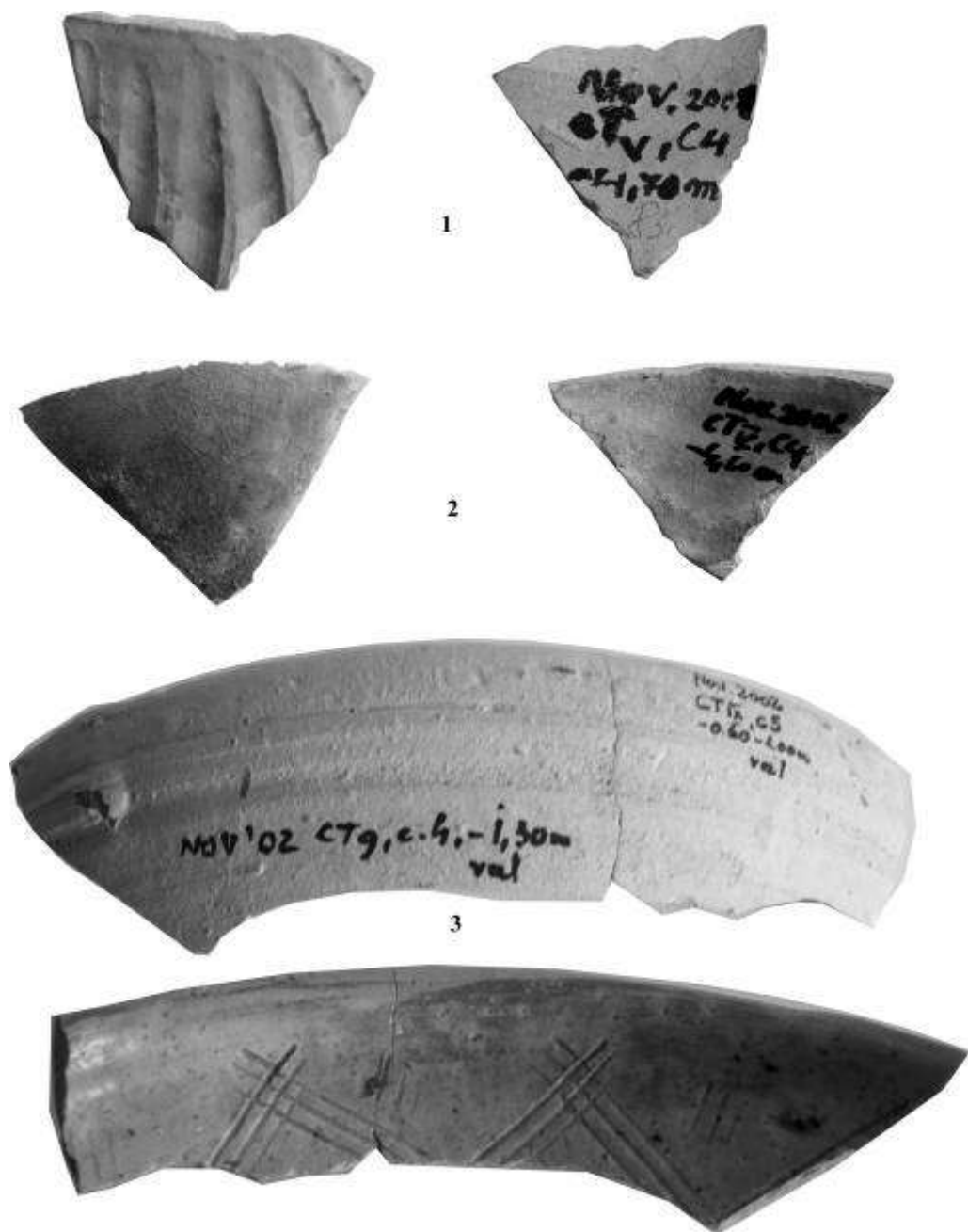

Fig. 13.

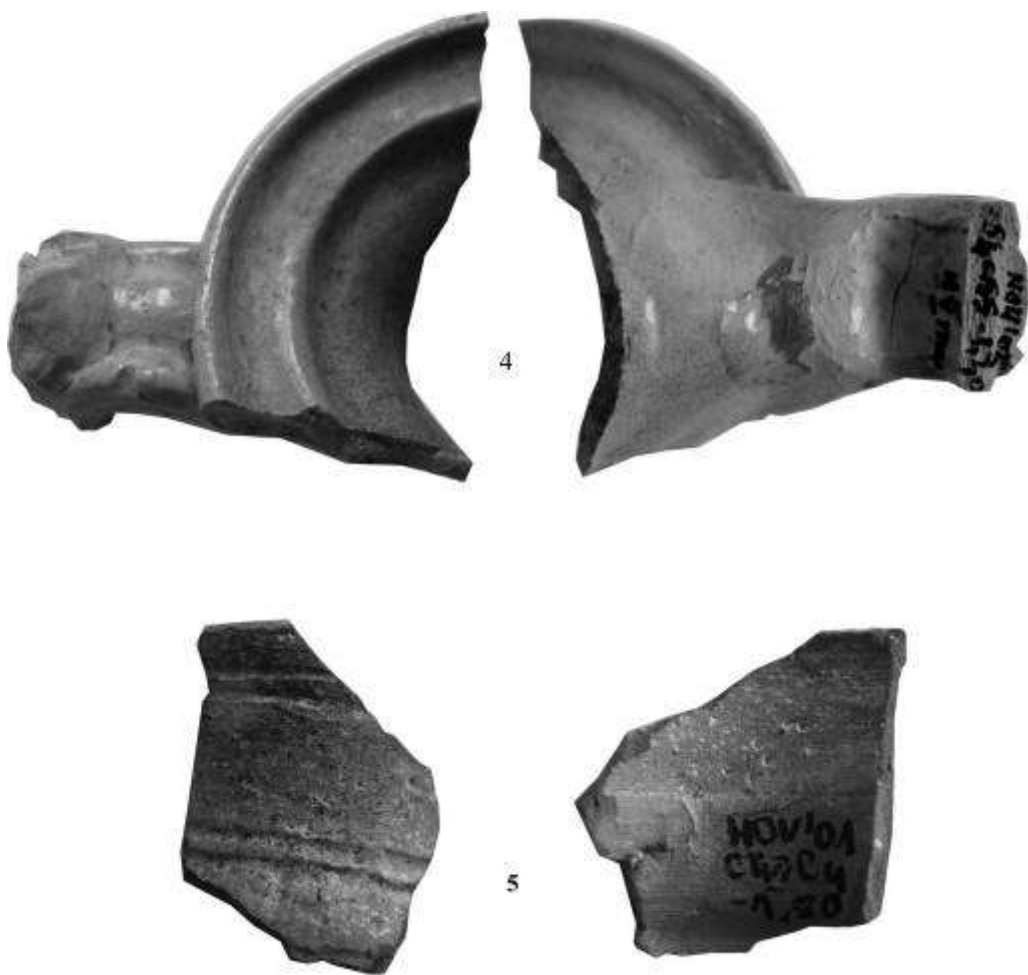

Fig. 14.

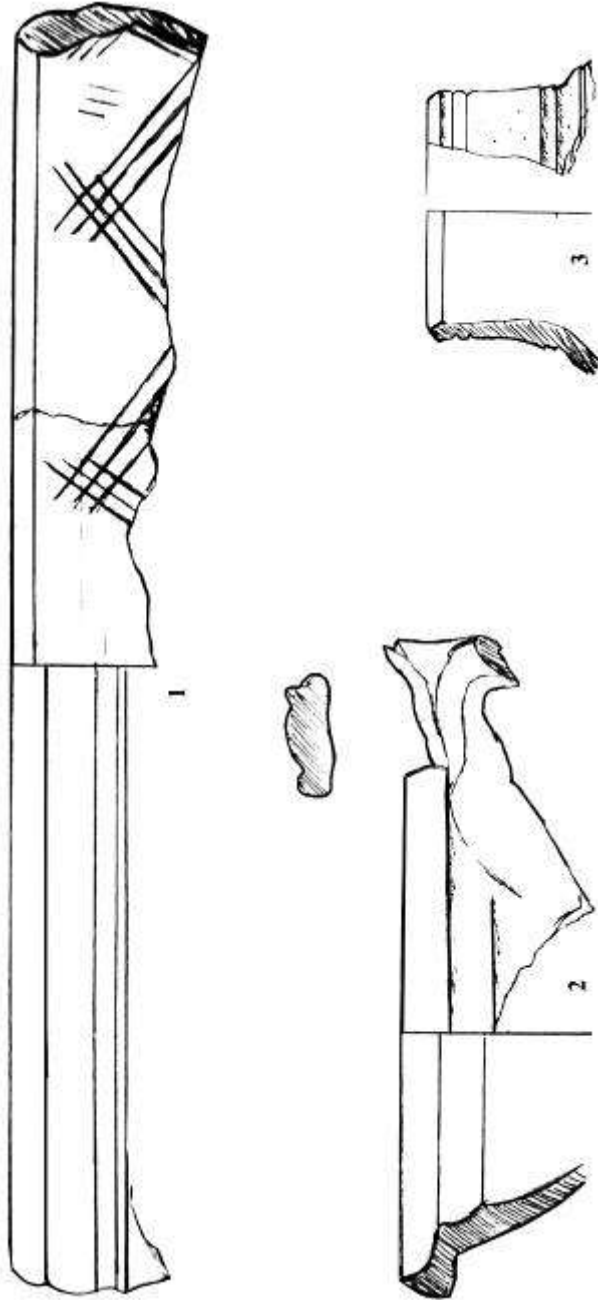

Fig. 15.